

Міністерство освіти і науки України
Чернівецька обласна рада
Департамент освіти і науки Чернівецької обласної державної адміністрації
Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА: порадник для вчителя
(навчально-методичний посібник)

Чернівці - 2018

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. Нормативне забезпечення освітнього процесу Нової української школи	3
1.1. Закон України «про освіту»: коментар у контексті проблем реформування початкової освіти	3
1.2. Концепція Нової української школи	14
1.3. Компетентнісний підхід як основа реформування освітнього процесу	16
1.4. Державний стандарт початкової освіти	18
РОЗДІЛ 2. Особливості організації освітньої діяльності з учнями 6-річного віку	28
2.1. Фізичний та когнітивний розвиток дітей молодшого шкільного віку	28
2.2. Природне навчання або як навчаються діти	39
2.3. Розвиток емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку	44
РОЗДІЛ 3. Організація освітнього процесу початкової ланки в умовах впровадження Концепції Нової української школи	51
3.1. Інтеграція в освіті. Інтегроване навчання	51
3.2. Створення освітнього середовища, що сприяє самореалізації кожного учня	61
3.3. Практика ранкових зустрічей у Новій українській школі	65
3.4. Використання технології розвитку критичного мислення в освітньому процесі нової української школи	86
3.5. Метод Lapbook: яскраво, творчо, пізнавально	102
3.6. Сторітеллінг (storytelling) у початковій школі	104
3.7. Рефлексія в навчальному процесі: що це, для чого, коли і як?	109
РОЗДІЛ 4. На допомогу вчителю Нової української школи	115
4.1. Кольорова методика читання	115
4.2. Розробки ранкових зустрічей	122
4.3. Time-games (Час-ігри)	

РОЗДІЛ 1. Нормативне забезпечення освітнього процесу Нової української школи

1.1. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»: КОМЕНТАР У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ РЕФОРМУВАННЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

(ОЛЕКСАНДРА САВЧЕНКО, АКАДЕМІК НАПН УКРАЇНИ)

Освіта є унікальною галуззю за масштабом і впливом на життя кожної людини і розвиток держави. Тому прийняття у вересні 2018 року нового Закону України «Про освіту» без перебільшення є знаменною подією, яка зумовлює розвиток усіх рівнів освіти на тривалу перспективу. Цей Закон регулює суспільні відносини щодо реалізації кожною людиною права на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь в їх реалізації, а також визначає компетенції державних органів та органів місцевого самоврядування в галузі освіти.

Впровадження Закону стосовно рівнів освіти усіх напрямів її розвитку передбачає внесення змін і доповнень до низки чинних Законів України, що стосуються освіти. Більшість норм цього об'ємного документу набирають чинності з дня наступного за днем його опублікування, але частина положень будуть вводитися поступово, про що сказано у розділі XII «Прикінцеві та перехідні положення». У цьому коментарі привертаємо увагу педагогів початкової освіти до окремих положень і норм Закону, які безпосередньо пов'язані із сучасними змінами в початковій освіті.

Передусім звертаємо увагу на те, яким чином у Законі сформульовано мету освіти.

Метою освіти є:

- всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей;
- формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей;

– виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству;

– збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. (с. 1).

Як бачимо, в Законі мета освіти сформульована широко, багатоаспектно, з утвердженням пріоритету людини як особистості та найвищої цінності суспільства. Мета всебічного розвитку людини та можливі виміри її досягнення визначено через особистісні надбання, які слугують людям, суспільству, країні. Особистісне і громадянське представлене у взаємозв'язку, але з пріоритетом потреб людини. Це і є утвердженням принципу людиноцентризму і дитиноцентризму, що має відбитися у цілях розвитку кожного рівня освіти та їх реалізації.

У розділі I «Загальні положення» звертаємо увагу на низку термінів, які зумовлені ключовим терміном освіта. Зокрема, це стосується учасників освітнього процесу, його засобів і результатів. У початковій освіті, як і в інших рівнях, учні та інші особи, які навчаються за будь-яким видом та формою, є вже здобувачами освіти. У цьому вбачаємо акцент на діяльнісну складову освіти – учень не одержує, а вчитель не дає освіти, її учень має здобувати. (Принагідно зауважимо, що слово учень, на нашу думку, універсальне, воно йде у парі із знаковим словом учитель; людина навчається неперервно шляхом самопізнання, самоучіння).

Освіту учень здобуває не в навчальному закладі, а в закладі освіти. До приведення законодавства і установчих документів закладів освіти у відповідність із цим Законом чинні терміни і нові є ідентичними.

Безумовно, термін освіта є більш ємним, він означає процес і результат оволодіння людиною різними сегментами культури. Освіта об'єднує

навчання, виховання і розвиток. Тому можна вважати, що такі зміни наголошують на можливості цілісного впливу освіти на соціалізацію учнів.

У закладах освіти здійснюється освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на його організацію, забезпечення та реалізацію. Освітній процес є значно ширшим поняттям (ст. 1, п. 16), ніж навчально-виховний.

Статус початкової освіти.

У Законі є низка нових положень, які стосуються здобуття початкової освіти. За новим Законом всі заклади освіти розподіляються за рівнями відповідно до Національної рамки кваліфікацій, у якій представлено опис 11 рівнів здобуття особою освіти. Кожен рівень Національної рамки кваліфікацій визначається певною сукупністю компетентностей особи, які є типовими для кваліфікацій відповідного рівня, що також включає готовність особи до навчання впродовж життя. Початкова освіта належить до першого рівня; він визначає здатність особи виконувати прості завдання у типових ситуаціях у чітко визначеній структурованій сфері роботи або навчання, виконувати завдання під безпосереднім керівництвом іншої особи (ст. 36, п. 3).

В описі рівнів Національної рамки кваліфікацій, яка затверджена КМ України, є характеристика кожного рівня і критерії класифікації. Стосовно початкової освіти принципово важливим досягненням є здобуття особою вмінь і навичок читати, писати, лічити; елементарних знань з природознавства, суспільствознавства, мистецтва тощо. Такі результати, зазначені у Міжнародній стандартній класифікації освіти (МСКО-97), є типовими для початкової освіти різних країн.

Початкова освіта здобувається, як правило, з 6 років, триває чотири роки і може здобуватися в окремих закладах освіти або у структурних підрозділах закладу освіти. (ст. 12, п. 3). Навчання за програмами 12-річної школи розпочинається з 1 вересня 2018 р. Діти, яким на початок навчального

року виповнилося 7 років, повинні розпочинати навчання цього ж навчального року (ст. 12, п. 4). Особи з особливими потребами можуть розпочинати здобуття початкової освіти з іншого віку.

З метою наближення місця навчання дітей до місця їхнього проживання у відповідному закладі може утворюватися філія закладу освіти. У Законі підтверджено можливість функціонування малокомплектної школи або організація навчання молодших учнів у класах-комплектах.

Початкова школа може забезпечувати здобуття початкової освіти дітьми (незалежно від їх кількості) одного або різного віку, які можуть бути об'єднані в один або в різні класи (групи). Освітній процес у такій школі може організуватися одним чи кількома вчителями або в будь-якій іншій формі, яка є найбільш зручною та доцільною для забезпечення здобуття дітьми початкової освіти відповідно до стандарту початкової освіти. (ст. 13, п. 3).

Сприяють територіальній доступності дітей до початкової освіти закріплення за школою території обслуговування, що не обмежує права батьків обирати інший заклад; передбачено також у сільській місцевості (за кошти місцевих бюджетів) підвезення дітей до закладу і у зворотному напрямку, у тому числі відповідного транспорту для осіб з порушенням зору, слуху, опорно-рухового апарату (ст. 13, п. 4).

Розширення можливостей здобуття якісної освіти особами з особливими потребами. У Законі цей аспект знайшов відображення у чітко визначеній правовій доступності освіти і необхідності створення таких умов, які враховують потреби та індивідуальні можливості осіб з особливими освітніми потребами (ст. 19). Принципово важливо, що це має здійснюватися за рахунок коштів освітніх субвенцій, державного та місцевого бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством, у тому числі з урахуванням потреб дитини, визначених в індивідуальній програмі розвитку (ст. 19, п. 6).

Надзвичайно важливо, що у Законі чітко прописані норми, необхідні для практичного впровадження інклюзивного навчання (ст. 20). Зокрема,

вимоги щодо створення інклюзивно-ресурсних центрів з метою забезпечення реалізації права на освіту та психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами; проектуванням, будівництвом та реконструкції будівель з урахуванням принципів універсального дизайну та/або розумного пристосування (ст. 1, п. 28, ст. 20, п. 6, 7). Ці терміни взагалі є новими в освітньому законодавстві.

Учасники освітнього процесу. У Законі розд. VI чітко і повно визначено категорії учасників освітнього процесу, їхні права, обов'язки, державні гарантії щодо освіти. Зокрема, учасниками є: здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які проводять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що визначається закладом освіти. (ст. 52, п. 1).

З-поміж багатьох пунктів прав здобувачів освіти виділяємо право на:

– індивідуальну освітню траєкторію, що реалізується, зокрема, через вільний вибір видів, форм і темпу здобуття освіти, закладів освіти і запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін та рівня їх складності, методів і засобів навчання;

– повагу людської гідності;

– якісні освітні послуги;

– безпечні та нешкідливі умови навчання;

– справедливе та об'єктивне оцінювання результатів навчання та ін. (ст. 53, п. 1).

До обов'язків здобувачі освіти: вони повинні виконувати вимоги освітньої програми (індивідуального плану за його наявності), дотримуючись правил академічної доброчесності, та досягти результатів навчання, передбачених стандартом освіти для відповідного рівня, відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я та здоров'я оточуючих; докідля (ст. 53, п. 3).

У сучасній ситуації розвитку школи набуває особливої ваги стимулювання педагогів до творчої праці, розширення можливостей для професійного розвитку. Тому з-поміж пунктів ст. 54 виділяємо права вчителя на:

- академічну свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі;

- педагогічну ініціативу;

- розроблення та впровадження авторських програм, проектів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання;

- вільний вибір освітніх програм, форм навчання, закладів освіти, установ і організацій, інших суб'єктів освітньої діяльності, здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних працівників.

До професійних обов'язків, крім якісного виконання вчителями освітніх програм, належить дотримання педагогічної етики, утвердження настановленнями і особистим прикладом суспільної моралі, цінностей справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбності, виховання у дітей усвідомлення необхідності додержуватися Конституції України, захищати суверенітет і територіальну цілісність країни.

Визначені у Законі права та обов'язки батьків здобувачів освіти посилюють їхню відповідальність за якість навчання дітей і дещо розширюють можливості участі в організації освітнього процесу, утверджують необхідність педагогіки партнерства (учителі-батьки-учні-група). Зокрема, у положеннях статті 55 відображено права батьків:

- обирати заклад освіти, освітню програму, вид і форму здобуття дітьми відповідної освіти;

- брати участь у розробленні індивідуальної програми розвитку дитини та/або індивідуального плану;

– сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню нею передбачених у програмі результатів навчання.

У виконанні батьками своїх обов'язків органи державної влади та місцевого самоврядування мають надавати допомогу, поважати право виховувати дітей відповідно до власних релігійних і філософських переконань (ст. 55, п. 4, 5). На часі визначення повноважень батьківських комітетів, рад у нових умовах діяльності закладів освіти.

Зміст освіти: стандарти і освітні програми.

Зміст шкільної освіти є базисом освітнього процесу. В ньому відображаються як вимоги держави і суспільства до якості освіти, так і потреби особистості. У Законі маємо низку інновацій щодо норм і процедур визначення змісту освіти, що стосуються змін, які відбуваються зараз у початковій школі. Новим є положення, що Стандарт освіти розробляється відповідно до Національної рамки кваліфікацій. (ст. 32). У Стандарті визначено:

- вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувача освіти відповідного рівня;
- загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти;
- інші складники, передбачені спеціальними законами (ст. 32).

Проекти стандартів оприлюднюються на сайті МОН з метою їх громадського обговорення. На відміну від попереднього державного стандарту у Законі не вжито поняття базовий навчальний план, державні вимоги до навчальних досягнень учнів.

У початковій школі освітній процес може організовуватися за двома циклами (1-2 і 3-4 класи), поділ на які здійснюється з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей (ст. 12, п. 6). З огляду на це, у новому Стандарті вимоги до обов'язкових результатів подано за циклами, окремо для 2 і 4 класів.

На основі стандарту створюються різні види програм: освітні програми; типові освітні програми, корекційні, наскрізні освітні програми. (ст. 33, п. 1-4).

Освітня програма містить:

- вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання за програмою;
- перелік освітніх компонентів (зміст, тривалість, взаємозв'язок) та логічну послідовність вивчення;
- загальний обсяг навчального навантаження та очікувані результати навчання здобувачів освіти;
- форми організації освітнього процесу;
- інші компоненти (за рішенням закладу) (ст. 15).

Освітні програми розробляються закладами освіти, науковими установами, іншими суб'єктами освітньої діяльності та затверджуються відповідно до цього Закону та спеціальних законів.

Освітні заклади можуть використовувати типові програми, які затверджує МОН України, або інші освітні програми, які розробляються відповідно до цього Закону та спеціальних законів (ст. 33, п. 3). Освітні програми можуть мати корекційно-розвитковий складник для осіб з особливими освітніми потребами. (ст. 33, п. 4).

Педагогічна рада закладу освіти схвалює освітню програму закладу, її затверджує керівник. На основі освітньої програми заклад освіти складає та затверджує навчальний план, що конкретизує організацію навчального процесу. Заклади спеціалізованої освіти, освітні об'єднання та заклади освіти, що здійснюють освітню діяльність на різних рівнях освіти, можуть використовувати наскрізні освітні програми, які охоплюють різні рівні освіти та розробляються, затверджуються (акредитуються) відповідно до цього Закону та спеціальних законів. Зверніть увагу на різний статус освітніх програм.

Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки МОН України затверджує типові освітні програми (ст. 64, п. 1). Центральний орган виконавчої влади із забезпечення якості освіти та його територіальні органи за результатами експертизи затверджують освітні програми дошкільної та загальної середньої освіти (крім типових і тих, що розроблені на основі типових). (с. 67, п. 2).

Результати навчання. Про результати навчання у Законі сказано у різних аспектах. Визначено їх зміст і структуру, сукупність ключових компетентностей; наскрізні вміння, які є спільними для всіх компетентностей; сказано про перевірку результатів.

Що таке результати навчання? Це – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку:

- які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти,
- яка особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів (розділ 1, п. 22).

Інноваційним у цій характеристиці є попереднє планування і вимірюваність результатів, що засвідчує перенесення акценту із змісту і процесу навчання на результат, який здобувач має показати.

Сутність результатів навчання майже збігається із загальним визначенням терміна компетентність. Це – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та / або подальшу навчальну діяльність. (розділ 1, п. 15).

У Законі визначено перелік ключових компетентностей, які необхідні кожній людині для успішної життєдіяльності і якими вона повинна оволодіти по завершенню повної загальної середньої освіти. Зокрема, вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність;

компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти. Порівняно із переліком ключових компетентностей у ДС 2011 року тут бачимо дві нові — інноваційність і екологічна компетентність, конкретизовано зміст громадянської та соціальної компетентностей, що впливає з концепції Нової української школи.

Новим результатом освіти є наскрізні вміння. Їх функція, на нашу думку, забезпечити взаємозв'язок навчальних результатів із особистісними якостями і здатностями учнів, які потрібні для життєвого успіху і досягнення усіх компетентностей. Наведемо перелік наскрізних умінь: читання з розумінням; вміння висловлювати власну думку усно і письмово; критичне та системне мислення; здатність логічно обґрунтовувати свою позицію; творчість, ініціативність; вміння конструктивно керувати емоціями; оцінювати ризики, приймати рішення; розв'язувати проблеми; здатність співпрацювати з іншими людьми. (ст. 12, п. 1).

Для учнів початкової школи першорядного значення набувають вміння читання з розумінням, висловлювати власну думку усно і письмово, здатність логічно обґрунтовувати свої дії, критично і творчо мислити. На це вчителі, безумовно, мають звертати увагу на всіх уроках.

У Стандарті визначені обов'язкові результати, а в освітніх програмах — очікувані. Між цими видами результатів велика різниця: у програмах можуть бути нові змістові лінії, а результати мають конкретизувати обов'язкові і передбачати можливість їх вимірювання і оцінювання.

Результати навчання здобувачів освіти на кожному рівні повної загальної середньої освіти оцінюються шляхом державної підсумкової атестації, яка може здійснюватися в різних формах, визначених законодавством, зокрема у формі зовнішнього незалежного оцінювання.

Державна підсумкова атестація здобувачів початкової освіти здійснюється лише з метою моніторингу якості освітньої діяльності закладів освіти та / або якості освіти. Порядок, форми проведення і перелік навчальних предметів, з яких проводиться державна підсумкова атестація, визначає центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки (ст. 12, п. 8).

Досягнення якості освіти. У Законі відображено комплексний підхід до цієї проблеми. З метою гарантування якості освіти передбачено три системи її забезпечення: внутрішня (в закладах освіти), зовнішня (стандартизація, ліцензування, ЗНО, моніторинг, атестація педагогічних працівників та ін.), діяльність органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти (розділ V, ст. 41, п. 1, 2). В межах кожної системи вписано вимоги до її діяльності.

У внутрішній системі забезпечення якості освіти керівник закладу здійснює організацію освітнього процесу та здійснення контролю за виконанням освітніх програм; функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти створює умови для здійснення дієвого та відкритого громадського контролю за діяльністю закладу освіти. (ст. 26).

Відкритість і прозорість інформації про освітній процес також сприяють якості освіти, тому у Законі передбачено низку вимог щодо цього процесу. Зокрема, заклади освіти у загальнодоступних ресурсах інформують:

- про освітні програми, що реалізуються в закладі освіти та перелік освітніх компонентів, що передбачені відповідною освітньою програмою; додаткові освітні послуги;

- про мову освітнього процесу;

- про матеріально-технічне забезпечення;
- про результати моніторингу якості освіти та ін. (ст. 30).

Важливим позитивним чинником мотивації впровадження Закону і проведення реформи загалом є те, що суттєво збільшуються кошти на оплату праці педагогам, які йтимуть з різних джерел, врахування при цьому не лише стажу роботи вчителя, а й результатів праці (ст. 60, 61). Вперше за історію реформування освіти в нашій країні у проекті бюджету на 2018 рік передбачені окремим рядком солідні витрати на модернізацію саме початкової освіти. Усім нам бажаю достойно виправдати сподівання держави, суспільства, громади на досягнення високої якості української освіти.

1.2. КОНЦЕПЦІЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Виклики часу зумовили розроблення Концептуальних засад реформування середньої освіти – документа, який проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей.

Провідною метою кожної освітньої реформи, в тому числі нинішньої, є підвищення якості освіти. Які ж чинники забезпечують якість початкової ланки загальної середньої освіти?

Назвемо найвпливовіші з них:

- повне і своєчасне охоплення навчанням усіх дітей молодшого шкільного віку;
- різнобічне використання досягнень дошкільного періоду;
- осучаснення та оздоровлення освітнього середовища;
- впровадження методик особистісно і компетентнісно зорієнтованого навчання, виховання і розвитку молодших учнів;
- технологічність методик навчання;

- моніторинговий супровід освітнього процесу;
- адекватна підготовка педагогічних кадрів тощо.

Відповідно до загальної мети освіти, місією початкової школи є різнобічний розвиток особистості дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування в неї загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних навичок, що забезпечують її готовність до продовження навчання в основній школі, життя у демократичному суспільстві. Найціннішим результатом початкової освіти в особистісному вимірі є здорова дитина, мотивована на успішне навчання, дослідницьке ставлення до життя; це учень / учениця, які вміють вчитися з різних джерел і критично оцінювати інформацію, відповідально ставитися до себе та інших людей, усвідомлювати себе громадянином / громадянкою України.

На які головні компоненти Концепції Нової української школи мають орієнтуватися вчителі початкової школи?

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.
2. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.
3. Наскрізний процес виховання, який формує цінності.
4. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.

Водночас, Концепцією визначено складники, якими з боку держави та місцевої громади як повноправного учасника освіти має забезпечуватися успішна організація навчально-виховного процесу, а саме:

- умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно;
- децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію;

– нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя;

– справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти;

– сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу.

Нині у світовій практиці ефективність освіти пов'язується з реалізацією компетентнісного підходу. У світовому досвіді склалось розуміння компетентності як інтегрованого результату освіти, присвоєного особистістю. Таке досягнення передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на вироблення і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах (коли, наприклад, неповні дані умови задачі, дефіцит інформації про щось, обмаль часу для розгорненого пошуку відповіді, коли невідомі причиново-наслідкові зв'язки, коли не спрацьовують типові варіанти рішення тощо). Саме тоді створюються умови для включення механізмів компетентності – здатності діяти в конкретних умовах і мотивів досягти результату.

1.3. КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Компетентнісний підхід розглядають як такий, що дозволяє подолати розрив між існуючою освітньою практикою та новими вимогами до результатів освіти в умовах інформаційного суспільства. Поширення ідей компетентнісного підходу відбувається під впливом зміни мети освіти та можливих шляхів її реалізації. Компетентнісний підхід вважається ключовою інноваційною ідеєю сучасної освіти. Для конструювання мети й змісту освіти у формі стандартів, програм і підручників сьогодні вирішальним є розуміння компетентності як спроби специфічного збільшення, й конфігурації одиниць планових результатів навчального процесу.

Що таке компетенція і компетентність?

Поняття «компетентність» (лат. *competens* - відповідний, здібний) означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід. Компетентність також визначається як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці.

Компетентність – це певна освіченість, майстерність, обдарованість, поінформованість, обізнаність, авторитетність тощо. Компетентність - динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (ЗУ «Про освіту»).

Компетентність — синонім понять «поінформованість», «обізнаність», «досвідченість», «авторитетність», що конкретизується щодо різних галузей (лінгвістичної, соціальної, життєвої, професійної, громадянської тощо). В українській педагогіці спроба наблизитися до адекватного розуміння понять «компетенція» і «компетентність» триває майже десять років.

Компетенція - сукупність знань, вмінь і навичок, необхідних для виконання конкретної роботи, також мотивація на їхнє використання, це маленький елемент широкого поняття компетентності. Володіючи різними видами компетенції, людина може й не бути компетентною. Метою повної загальної середньої освіти (за новим ЗУ «Про освіту») є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності:

– вільне володіння державною мовою;

- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математична компетентність;
- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- інноваційність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності, пов’язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- культурна компетентність;
- підприємливість та фінансова грамотність.

Важливий акцент новозмін пов’язаний із тим, що визнається рівнозначність усіх ключових компетентностей на всіх етапах навчання. Тобто, кожна освітня галузь (мовно-літературна, іншомовна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров’язбережна, фізкультурна, громадянська та історична, мистецька) володіє освітнім потенціалом, необхідним для формування кожної ключової компетентності. Цей потенціал має бути реалізований наскрізно у процесі навчання кожного предмета або курсу.

1.4. ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ *(ПРОЕКТ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ)*

В Україні розпочинається реформа загальної середньої освіти. Від вересня 2018 року всі першокласники країни навчатимуться за новим Державним стандартом початкової загальної освіти. Від вересня 2017 року проект нового Стандарту початкової освіти апробується. Для цього відібрано 100 шкіл з усіх областей України.

Проект містить пропозиції щодо:

- мети і принципів організації освітнього процесу в початковій школі;
- механізмів управління змістом у початковій освіті через новий Стандарт початкової освіти;
- загальної характеристики змісту навчання, що охоплює перелік освітніх галузей у початковій школі;
- використання проекту Стандарту початкової освіти в діяльності вчителя/ вчительки;
- державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учня/ учениці, поданих через мету, загальні цілі, уміння і загальні очікувані результати навчання за освітніми галузями;
- змістових ліній та конкретних очікуваних результатів навчання в рамках кожної освітньої галузі;
- співвідношення між освітніми галузями і гранично допустимого навантаження, що подано в Базовому навчальному плані.

Ідейні засади

Проект Стандарту початкової освіти розроблено на теоретичному і світоглядному фундаменті класичної та сучасної педагогіки України і світу, а також на основі аналізу впровадження провідних українських та світових інноваційних практик в освіті.

Мета початкової освіти

Метою початкової освіти є гармонійний розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, виховання загальнолюдських цінностей, підтримка життєвого оптимізму, розвиток самостійності, творчості та допитливості.

Принципи

Проект Стандарту початкової освіти ґрунтується на таких принципах:

1. Презумпція талановитості дитини. Забезпечення рівного доступу до освіти, заборона будь-яких форм дискримінації. Не допускатиметься

відокремлення дітей на підставі попереднього відбору на індивідуальному, груповому та інституційному рівнях.

2. Цінність дитинства. Відповідність освітніх вимог віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема і гру.

3. Радість пізнання. Організація пізнавального процесу, яка приносить радість дитині, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини. Широке використання в освітньому процесі дослідницької та проектної діяльності.

4. Розвиток особистості. Замість «навченої безпорадності» – плекання самостійності та незалежного мислення. Підтримка з боку вчителя/вчительки розвиватиме у дітей самоповагу та впевненість у собі.

5. Здоров'я. Формування здорового способу життя і створення умов для фізичного й психоемоційного розвитку, що надзвичайно важливо для дітей молодшого шкільного віку.

6. Безпека. Створення атмосфери довіри і взаємоповаги. Перетворення школи на безпечне місце, де немає насильства і цькування.

Загальна характеристика змісту початкової освіти

Зміст початкової освіти розроблено на основі компетентнісного підходу. Формування знань, умінь, ставлень, що є сутністю компетентнісного підходу, забезпечують у майбутньому здатність особистості успішно навчатися, провадити професійну діяльність, відчувати себе частиною спільноти і брати участь у справах громади.

Проект Стандарту початкової освіти передбачає поділ на два цикли – 1–2 класи і 3–4 класи, які враховують особливості фізичного, психічного і розумового розвитку дітей.

Стандарт початкової освіти передбачає організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегровано-предметній основі та з переважанням ігрових методів у першому циклі (1–2 класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3–4 класи).

Зміст у навчальних програмах укладатиметься відповідно до конкретних очікуваних результатів кожної освітньої галузі за циклами. Очікувані результати уточнюватимуться на кожен тиждень навчання з урахуванням послідовності розвитку конкретних умінь та окреслених тем (проблем чи проектів) тижня, на основі яких здійснюється інтеграція. Відповідно до очікуваних результатів тижня та визначених тем учитель/ учителька добирає навчальну діяльність.

Між другою і третьою академічними годинами запропоновано проводити динамічну перерву у вигляді рухливих ігор, іншої фізичної активності дітей, зазвичай за межами шкільного приміщення.

У навчальних програмах з усіх предметів і курсів передбачено 20% резервного часу, який учитель/ учителька може використовувати на свій розсуд, наприклад, для вдосконалення вмінь, дослідження місцевого середовища (довкілля), у якому мешкають діти, краєзнавчих розвідок, дослідницько-пізнавальних проектів та екскурсій, зокрема з ініціативи дітей. Наприкінці кожної чверті заплановано корекційно-рефлексійний тиждень для подолання розбіжностей у навчальних досягненнях учнів.

Вибір змісту і форм організації такої навчально-пізнавальної практики навчальний заклад визначає самостійно.

Освітні галузі

Зміст освіти у проекті Державного стандарту початкової освіти групується за такими освітніми галузями:

Назва освітньої галузі	Індекс у таблиці державних вимог до обов'язкових результатів навчання
Мовно-літературна	МОВ
Математична	МАО
Природнича	ПРО
Технологічна	ТЕО
Інформатична	ІФО
Соціальна і здоров'язбережна	СЗО
Фізкультурна	ФІО
Громадянська та історична	ГІО
Мистецька	МІО

Система управління змістом освіти через стандарт

Стандарт початкової освіти відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій і першому рівню освіти Міжнародної стандартної класифікації освіти.

Навчальні програми предметів або курсів

Стандарт початкової освіти реалізується через навчальні програми предметів або курсів.

Навчальна програма предмета або курсу описує:

- зміст предмета або курсу відповідно до конкретних очікуваних результатів, визначених Стандартом початкової освіти, викладений у логічній послідовності;
- підходи до інтегрування предмета або курсу за темами, проблемами, проектами, блоками тощо;
- навчальну діяльність та умови її виконання;
- відповідні навчальні ресурси;
- засоби оцінювання навчальних досягнень учнів.

Навчальні програми предметів або курсів створюють учителі – самостійно або об'єднавшись у спільноти/ мережі, на основі безпосередньо Стандарту початкової освіти або за зразком Модельної навчальної програми.

Модельні навчальні програми

Модельні навчальні програми затверджує Міністерство освіти і науки України. До їх створення залучається експертна спільнота. Модельна навчальна програма містить:

- підходи до впорядкування та інтеграції змісту предметів або курсів відповідно до конкретних очікуваних результатів, визначених цим Стандартом;
- види навчальної діяльності;
- засоби оцінювання навчальних досягнень учнів.

Модельну навчальну програму сконструйовано на основі потижневого планування освітнього процесу з окресленням теми тижня й очікуваних результатів за галузями, які вчитель / вчителька реалізовуватиме впродовж тижня. Більшість цих результатів має стратегічний характер, що й зумовлює їх повторюваність впродовж першого циклу навчання (1-2 класи) для формування вмінь і поглиблення знань учнів.

Очікувані результати, відповідно до яких укладається зміст навчальних програм, уточнюються на кожен тиждень навчання з урахуванням послідовності розвитку конкретних умінь та визначених тем (проблем чи проектів) тижня, на основі яких здійснюється інтеграція. Відповідно до очікуваних результатів тижня та визначених тем учитель / учителька планує навчальну діяльність.

Модельну навчальну програму розроблено на основі проблемно-пошукового підходу. В рамках тижня окреслено ті проблеми / дослідницькі чи проблемні запитання, які стануть основою інтеграції та стрижнем освітнього процесу. На розсуд учителя / учительки ці проблемні запитання можна розглядати впродовж одного дня або ж – у разі освітніх потреб чи посиленого інтересу дітей – впродовж двох днів. Програма та навчально-методичні матеріали заохочують до того, щоб учителі через спостереження й рефлексію з'ясовували очікування, потреби учнів і моделювали інші проблемні запитання / ситуації, спираючись на ініціативу самих дітей.

Модельна навчальна програма містить завдання для педагога, які він ставить перед собою в рамках тижня, а також знання і вміння учнів (безвідносно до галузей) після розгляду проблемних запитань. Навпроти кожного виду діяльності подано, які очікувані результати можуть досягти учні, на чому має акцентувати увагу учитель / учителька під час реалізації цих завдань. За окресленим індексом ці результати можна легко співвідносити з конкретними очікуваними результатами, вміщеними у проекті Стандарту, позначати їх, щоб відстежувати системність досягнення цих результатів та правильно планувати освітній процес.

НАЦІОНАЛЬНА ЕЛЕКТРОННА ПЛАТФОРМА

Міністерство освіти і науки створює та підтримує електронну платформу, яка допомагає вчителям конструювати навчальні програми предметів або курсів. Електронна платформа містить:

- методичні рекомендації з конструювання навчальних програм предметів та курсів;
- навчальні ресурси згідно з конкретними очікуваними результатами за освітніми галузями;
- засоби оцінювання.

Базовий навчальний план

Базовий навчальний план є складовою частиною Стандарту початкової освіти.

Базовий навчальний план визначає:

- структуру початкової освіти і перелік освітніх галузей;
- погодинне співвідношення між освітніми галузями;
- загальнорічну кількість годин;
- гранично допустиме навантаження учнів.

Базовий навчальний план має інваріантний і варіативний складники.

Інваріантний складник змісту формується як обов'язковий для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форми власності.

Зміст інваріантного складника подано через освітні галузі, сукупність яких необхідна і достатня для загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи.

Типовий навчальний план

На основі Базового навчального плану Міністерство освіти і науки України затверджує Типовий навчальний план. Типовий навчальний план розподіляє навчальний час між навчальними предметами, курсами згідно із

співвідношенням між освітніми галузями, яке визначене Базовим навчальним планом.

У Типовому навчальному плані відображається інтеграція різних освітніх галузей. У процесі інтеграції додається кількість навчальних годин, передбачених на кожну освітню галузь.

Робочий навчальний план закладу освіти

Робочий навчальний план закладу освіти розробляється навчальним закладом на основі Типового навчального плану, затвердженого Міністерством освіти і науки України.

У робочому навчальному плані конкретизується варіативний складник Базового навчального плану.

Зокрема варіативний складник передбачає години, які можна використати додатково на вивчення предметів/освітніх галузей інваріантного складника, індивідуальні консультації та групові заняття з учнями.

Варіативність змісту початкової освіти реалізується і через запровадження в навчальних програмах 20% резервного часу, що створює простір для задоволення освітніх потреб учнів, вирівнювання їхніх досягнень, розвитку наскрізних умінь тощо.

Календарне планування

Календарне планування здійснюється вчителем/вчителькою на підставі навчальних програм у довільній формі. Воно визначає послідовність та тривалість окремих елементів навчальної діяльності (ігор, занять, уроків тощо). Співвідношення часток освітніх галузей, що реалізуються через інтегровані курси або окремі предмети може відрізнятися за тижнями.

Баланс навчального часу між галузями періодично унормовує учитель/вчителька, який/яка також самостійно щотижня приймає рішення про розподіл 20-відсоткового резерву часу.

Спостереження та оцінювання

Спостереження за навчальним поступом учнів та оцінювання цього поступу розпочинається з перших днів навчання дитини у школі і триває постійно.

За результатами спостереження та оцінювання вчителі дізнаватимуться, кому з дітей треба більше допомагати, а батьки краще розумітимуть особливості розвитку своєї дитини.

Невід'ємною частиною процесу оцінювання є формування здатності учнів самостійно оцінювати власний поступ.

Орієнтирами для спостереження та оцінювання є загальні та конкретні очікувані результати, а також очікувані результати тижня.

Ці засоби використовуються для:

- організації постійного спостереження за навчальним поступом учня/учениці;
- обговорення навчального поступу учнів під час учительських зібрань для координування спільної роботи;
- поточного, зокрема й формувального, оцінювання;
- підсумкового оцінювання (для другого циклу навчання).

Проект Стандарту початкової освіти рекомендує впроваджувати формувальне оцінювання, яке допомагає відстежувати особистісний розвиток дитини та хід опанування навчального досвіду як основи компетентності, вибудовувати індивідуальну траєкторію особистості.

Спостереження та формувальне оцінювання, згідно із проектом Стандарту початкової освіти, має на меті:

- підтримати навчальний поступ учнів;
- формувати в дитини впевненість у собі, наголошуючи на її сильних сторонах, а не на помилках чи слабостях;
- аналізувати хід реалізації навчальної програми й ухвалювати рішення щодо корегування програми і методів навчання відповідно до індивідуальних потреб учня/учениці.

Під час підсумкового оцінювання навчальні досягнення учня/учениці зіставляються з конкретними очікуваними результатами навчання, визначеними цим Стандартом.

При цьому важливо визнавати, що особливості учня/учениці можуть впливати на темп навчання, внаслідок чого діти можуть досягати очікуваних результатів раніше або пізніше вказаного циклу чи етапу.

Наскрізнi вміння

У Додатку до Стандарту початкової освіти подано «Показчик наскрізних умінь», які реалізуються в рамках кожної освітньої галузі.

Розвиток наскрізних умінь буде індикатором впровадження компетентнісного підходу на рівні конкретної шкільної практики. Орієнтування на наскрізнi вміння забезпечує рівновагу між знаннями, вміннями, ставленнями учнів та їхніми реальними життєвими потребами. Наскрізнi вміння слугують підставою для інтеграції освітніх галузей.

У проекті Стандарту початкової освіти розглядаються такі наскрізнi вміння в розвитку:

1. Розв'язую проблеми
2. Критично мислю
3. Творчо мислю (креативність)
4. Співпрацюю
5. Ефективно спілкуюся
6. Розвиваю власний емоційний інтелект
7. Досліджую
8. Організую свою діяльність
9. Рефлекую
10. Читаю вдумливо

РОЗДІЛ 2. Особливості організації освітньої діяльності з учнями 6-ти річного віку

2.1. ФІЗИЧНИЙ ТА КОГНІТИВНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Середнє дитинство – у багатьох країнах світу період життя дитини від 6 до 12 років, важливий період, коли вони засвоюють і вдосконалюють різні навички: від читання і арифметики до гри в м'яч і танців. Це час випробування дитиною своїх сил, розв'язання складних задач, які виникають як результат викликів самому собі, як наслідок взаємодії з довкіллям. Ті, кому вдається впоратися з цими завданнями, набувають умінь і впевненості; у тих, кому не вдається, – можливий розвиток почуття невпевненості або слабкого відчуття Я. Цей період ще називають періодом творення.

Фізичне зростання і морфофункційні зміни. У середньому дитинстві відбувається повільніше і плавніше зростання дитини в порівнянні з першими 2 роками життя. Шестирічна дитина в середньому важить 20,5 кг, а зріст її дорівнює 106 см. З моменту вступу дітей до школи настає період рівномірного зростання, яке триває приблизно до 9 років у дівчаток і до 11 років у хлопчиків, тобто до початку пубертатного стрибка зростання.

Упродовж цього періоду спостерігаються значні варіації в темпах і мірі зростання; не всі діти дорослішають з однаковою швидкістю. Зростання визначається динамічною взаємодією таких чинників, як середовище, харчування, статеві відмінності і генетичні чинники. Наприклад, до 9-річного віку дівчата трохи легші і нижчі за хлопчиків, проте потім темпи їх зростання різко збільшуються завдяки інтенсивним гормональним змінам, що починаються у них раніше, ніж у хлопчиків. Відомо, що іноді трапляються хлопчики і дівчатка, які відстають у зрості і вазі від своїх однолітків. Ці відмінності можуть впливати на образ тіла дитини і його Я-концепцію загалом, що є ще одним прикладом взаємодії процесів фізичного, соціального і когнітивного розвитку.

Розвиток головного мозку. Між 6 і 8 роками передній мозок переживає невеликий стрибок зростання. До 8 років мозок дитини становить 90% від величини дорослого. В період середнього дитинства його розвиток, мабуть, спричинює ефективніше функціонування різних структур, наприклад, лобних ділянок кори головного мозку, відповідальних за мислення і свідомість. Поверхня цієї ділянки дещо збільшується за площею внаслідок безперервного розгалуження нервових волокон. Крім того, у цей час очевидно стає латералізація півкуль головного мозку (*процес формування міжпівкульної організації психічних процесів, специфічного вкладу кожного півкулі на здійснення психічної діяльності*). Мозолисте тіло дозріває як в структурному, так і функційному плані.

Розвиток рухових навичок

Груба моторика. Дитина молодшого шкільного віку здатна виконувати контрольовані цілеспрямовані рухи. До 5 років, коли дитина зазвичай приходить у старшу групу дитячого саду, вона має досить сформовані локомоторні навички: уміє бігати, стрибати і скакати на одній нозі. Ці рухи виконуються розмірено і з відносно невеликою кількістю механічних помилок. Набута фізична спритність провокує у дітей інтерес до різних видів спорту і активних дій. Вони лазять по деревах, стрибають по балках недобудованого будинку. Численні дослідження говорять про значний прогрес моторного розвитку в цей період. У віці 7 років хлопчик може кинути м'яч приблизно на 10,5 м. До 10 років ця відстань збільшується удвічі, а до 12 – втричі. Точність кидка при цьому також підвищується. У дівчаток спостерігається аналогічний прогрес в умінні кидати і ловити м'яч, але дальність польоту при цьому менша, ніж у хлопчиків. Проте статеві відмінності рухових навичок до початку статевого дозрівання значною мірою зумовлені обставинами життя і культурними очікуваннями, ніж реальними фізичними особливостями. Ці відмінності тісно пов'язані з часом, впродовж якого дитина практикує ту або іншу рухову навичку.

Дрібна моторика. Дрібна моторика також швидко розвивається упродовж середнього дитинства, на основі тих навичок, яким дітей навчили в дитячих садках. У групах підготовки до школи педагоги допомагають дітям опанувати навички письма, даючи їм можливість малювати олівцями і фарбами, вирізати з паперу, ліпити з глини і пластиліну різні фігури. У процесі цього заняття діти дізнаються, як малювати кола, квадрати і, нарешті, трикутники. Кожна геометрична фігура, що ускладнюється, вимагає досконалішої зорово-моторної координації, якої дітям необхідно досягти, перш ніж вони почнуть вчитися писати. Більшість необхідних для письма навичок дрібної моторики розвиваються на 6-7-му році життя дитини. Проте деякі абсолютно нормальні діти не здатні намалювати ромб або освоїти написання окремих букв аж до 7-річного віку.

Досконале володіння своїм тілом, що розвивається у дітей впродовж цього періоду, сприяє розвитку у них відчуття «я можу» і дозволяє оцінити себе належним чином, що, безумовно, важливо для психічного здоров'я. Крім того, вміння добре володіти своїм тілом сприяє визнанню з боку однолітків. Незграбних, з поганою координацією дітей часто не приймають в групові ігри і заняття, вони можуть продовжувати почувати себе зайвими ще довго після того, як їх фізична незручність сама по собі зникне.

Когнітивний розвиток

Піаже і стадія конкретних операцій. Мислення 12-річної дитини істотно відрізняється від мислення 5-річного. Ця відмінність зумовлена не лише великим обсягом знань, що накопичується до 12 років, але і відмінностями в способах мислення, обробки інформації у дошкільнят і молодших школярів. Згідно з теорією Піаже, дитина, що вчиться у початковій школі перебуває на стадії розвитку інтелекту, що відповідає рівню *конкретних операцій*.

Когнітивні здібності. Значна частина когнітивного розвитку дитини у більшості культур відбувається в школі, починаючи з віку 5-7 років. У цей період когнітивні, мовні і перцептивно-моторні навички стають

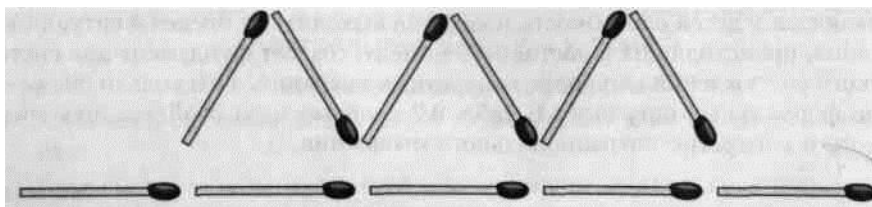
досконалішими і взаємозв'язаними, що значною мірою полегшує деякі види навчання і підвищує їх ефективність.

Згідно з теорією Піаже, вік між 5 і 7 роками – перехід від доопераційного мислення до мислення на рівні конкретних операцій. Мислення стає менш інтуїтивним і егоцентричним, поступово перетворюючись на логічне. До кінця доопераційної стадії такі його властивості, як ригідність, статичність, безповоротність починають, за виразом Піаже, «танути». Мислення дітей стає зворотним, гнучкішим і складнішим. Вони починають звертати увагу на те, як об'єкт змінюється в процесі перетворень, і здатні за допомогою логічних міркувань співвіднести ці відмінності в зовнішньому вигляді об'єкта. Діти здатні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, особливо якщо конкретний об'єкт перебуває прямо перед ними і можна безпосередньо спостерігати зміни, що відбуваються з ним. Коли грудку глини розкочати у формі ковбаски, вони вже не сприймають чимось неймовірним те, що раніше він мав форму кулі і що тепер йому можна надати нової форми, наприклад, кубика. Ця здатність дитини подумки виходити за межі ситуації або стану, що відбувається зараз, створює фундамент для систематичного міркування на рівні конкретних операцій, а дещо пізніше – на рівні формальних операцій.

Одну з відмінностей мислення між попередньою віковою стадією і віком молодшого школяра можна проілюструвати на прикладі використання дітьми молодшого шкільного віку прийомів логічного висновку, або умовиводів. Варто згадати експеримент Піаже на усвідомлення інваріантності об'єму рідини. У цьому експерименті діти, що молодші діти висловлюють тверде переконання, що у високій і вузькій посудині міститься більше рідини, ніж в низькій і широкій, попри те, що на початку їм показують, що кількість води в обох склянках однакова. В іншому цьому діти молодшого шкільного віку добре розуміють, що обидві посудини містять рівну кількість рідини. Вони починають інакше розмірковувати про стани і перетворення речей і тому здатні запам'ятати, як рідина виглядала до того, як її влили у вузьку

посудину. Діти, що мають здатність до конкретних операцій, можуть подумки уявляти, як рідина при переливанні з однієї посудини в іншу міняє форму і яку форму вона набуде, якщо перелити її назад. Вони також розуміють, що зміна одного параметра, такого як висота, може компенсуватися змінами іншого, такого як ширина. Відповідно їхнє мислення є зворотним і децентрованим.

Крім того, діти, що досягли стадії конкретних операцій, розуміють, що відмінності між схожими об'єктами можна виміряти. У відомому завданні Піаже з сірниками, проілюстрованому на малюнку, дітям показували викладену з 6 сірників ламану лінію й іншу, пряму, з 5.



Завдання Піаже з сірниками. Діти на стадії конкретних операцій добре розуміють, що верхня, ламана, лінія з 6 сірників, довша, ніж нижня, пряма, з 5. Діти молодшого віку зазвичай говорять, що нижня довше, оскільки зосереджують увагу головним чином на крайніх точках ліній, а не на тому, як між цими точками розташовані сірники.

Коли їх просили порівняти їх, то молодші діти зосереджували увагу на відстані між крайніми точками ліній і тому вважали ту, що складається з 5 сірників, довшою. Діти, що мислять на рівні конкретних операцій, вже здатні були врахувати саме розташування сірників і тому відповідали, що довша та, що з 6.

На відміну від дітей, що перебувають на доопераційній стадії, діти, що досягли рівня конкретних операцій, здатні теоретично мислити про світ, в якому живуть. Вони розмірковують про те, що може відбутися в найближчому майбутньому, і чекають найбільш вірогідні події; будують припущення з приводу певних умов і надалі перевіряють свої припущення. Наприклад, діти можуть припускати, скільки видихів треба зробити, надуваючи кульку, щоб вона не луснула, і, враховуючи це, робитимуть саме таку кількість видихів, а якщо захочуть, щоб кулька луснула, то більше.

Проте їх здатність теоретизувати поширюється тільки на конкретні об'єкти і соціальні стосунки, які доступні спостереженню і перевірці. Діти не будують теорій про абстрактні поняття, наміри або стосунки доти, доки не досягнуть стадії формальних операцій, що зазвичай відбувається у віці 11-12 років.

Перехід від доопераційної стадії до конкретно-операційного мислення відбувається не миттєво. Ця мета розвитку досягається шляхом накопичуваного роками досвіду маніпулювання з різними предметами і матеріалами в оточенні дитини і пізнання їх властивостей. Згідно з Піаже, діти набувають цієї складнішої і тоншої форми мислення в процесі активного дослідження фізичного середовища, ставлячи собі питання і в основному знаходячи на них відповіді.

Теорія Піаже і педагогіка. Діти отримують користь від стимуляції, яка дещо випереджає рівень їх актуального розвитку. Деякі дослідники вважають, що подібна організація навчання може також прискорювати когнітивний розвиток дітей, що знаходяться на доопераційній стадії, і їх перехід на стадію конкретних операцій. Навчання найбільш ефективно, коли діти досягли стану готовності.

Теорія Піаже розглядає навчання як компонент когнітивного розвитку. Діти є активними учасниками, які створюють власні теорії про будову світу і щоразу переглядають їх, коли з'являється нова суперечлива інформація. Педагогічні психологи попереджають про небезпеку організації навчання, в процесі якого учнів спонукають орієнтуватися на оцінку учителя, а не виконувати завдання для того, щоб знайти правильне рішення. Вони особливо підкреслюють, що інтерес дітей до навчання багато в чому залежить від тих внутрішніх винагород, якими вони заохочують себе, засвоюючи новий матеріал. Дитина набуває впевненості у своїх силах і здібностях, коли впорається з черговим завданням і відкриє для себе нову закономірність, вона вчиться на практиці, як і дорослі.

Під час навчання дітей молодшого шкільного віку вчителі занадто часто використовують розповіді замість активної демонстрації. Це, як правило,

призводить до того, що багато тем вириваються з контексту реального життя. Вони повідомляють дітей правила і факти для механічного запам'ятовування, не викликаючи бажання розібратися в них. Учень залишається з обтяжливим багажем сухих цифр, принципів, не вміє пов'язувати їх між собою, застосовувати в інших умовах. Навчання дітей, згідно з думкою педагогів-теоретиків, повинно проводитися інакше: їх потрібно навчати на практиці, даючи можливість активно досліджувати поняття і зв'язки, вирішувати завдання, що стосуються реального життя.

Інформаційний підхід до когнітивного розвитку.

Пам'ять. Здібності, пов'язані з пам'яттю, активно розвиваються у цей період життя дитини. У попередній період діти легко могли впоратися із завданнями на впізнавання і погано із завданнями на відтворення по пам'яті. Їм ще важко користуватися прийомами запам'ятовування, навіть такими простими, як повторення про себе. На ранніх етапах цього періоду (у віці між 5 і 7 роками) здатність перерахувати предмети по пам'яті значно підвищується. У цей час більшість дітей починають усвідомлено ставити перед собою завдання запам'ятати певну інформацію. Вони дивляться на матеріал, що запам'ятовується, і повторюють кілька разів про себе те, що хочуть запам'ятати. Пізніше вони групують матеріал за категоріями, а ще через деякий час можуть навіть створювати невеликі оповідання і зорові образи, що допомагають кращому запам'ятовуванню. Таке усвідомлене застосування стратегій запам'ятовування робить відтворення по пам'яті у старших дітей ефективнішим. Тобто учні початкових класів засвоюють різні стратегії і техніки, які сприяють кращому запам'ятовуванню, які називаються процесами контролю.

Повторення. Спочатку діти просто повторюють кожне слово, щоб запам'ятати, кілька разів вимовляють його про себе. Приблизно у віці 9 років вони починають повторювати слова групами, а не по одному слову. Це не лише покращує їх короткочасну пам'ять, але й удосконалює процес передачі інформації в довготривалу пам'ять.

Структуризація. Іншим важливим досягненням в галузі стратегій запам'ятовування є вміння організувати матеріал. Якщо учні 1-3-х класів схильні зв'язувати слова за допомогою простих асоціацій залежно від близькості розташування слів у наданому списку, то діти старшого віку організовують слова в групи за загальними ознаками, наприклад яблука, груші і виноград – це «фрукти». Діти, що групують слова за категоріями, здатні запам'ятати і відтворити у пам'яті більше матеріалу, ніж ті, хто цього не робить. Проте до 9-річного віку діти рідко користуються цією стратегією за власною ініціативою.

Семантична обробка. Під час спостереження за дітьми в процесі запам'ятовування речень і цілих абзаців можна побачити, що вони часто можуть згадувати не лише фактично сказане, але й те, що самі логічно виводять з фрази, яку запам'ятали. У серії досліджень, здійснених Скоттом Перісом і його колегами, дітям пропонували запам'ятати речення на зразок: «Її подруга підмітала підлогу». Потім у дітей запитували, чи був у подруги віник. Дітям 11 років було не складно логічним шляхом дійти висновку про наявність у неї віника, тоді як 7-річні діти не могли сказати нічого визначеного. Семантична обробка припускає використання логічного висновку для реконструкції події, а не простого відтворення недосконалої, «не редагованої» копії.

Створення розумових образів. Дітей можна навчити запам'ятовувати незвичайний матеріал, створюючи на його основі розумовий образ. Дитині старшого віку легше створити такі образи, ніж малюкові, причому у старшої дитини вони більш яскраві і краще запам'ятовуються.

Метапізнання. Під метапізнанням розуміють складні інтелектуальні процеси, які дозволяють постійно контролювати своє мислення, пам'ять, знання, цілі і дії; тобто, метапізнання – це «мислення про мислення». У період середнього дитинства діти розвивають метакогнітивну здатність, якою користуються під час планування своїх дій, прийняття рішень і вибору ефективних стратегій пам'яті.

Один із дослідників дитячої психології і метапізнання зокрема Флейвел проводив такий експеримент. Дітей дошкільного та молодшого шкільного віку просили завчити назви групи предметів і повідомити експериментатору про готовність відповідати лише тоді, коли вони будуть впевнені, що все добре запам'ятали. Через деякий час школярі молодших класів говорили, що готові, і, як правило, це справді було так. Під час тестування вони безпомилково називали всі предмети. Дошкільнята відповідали не так успішно, хоча перед цим також запевнили експериментатора, що все добре запам'ятали. Незважаючи на їх щирий намір запам'ятати і відтворити назви предметів, вони не володіли достатніми когнітивними здібностями, щоб виконати це завдання, і вмінням оцінити ступінь своєї готовності; дошкільнята не могли контролювати свої інтелектуальні процеси. Здатність контролювати свої процеси мислення і пам'яті з'являється приблизно в 6 років і більш повно проявляється між 8 і 10 роками. Однак навіть в цьому випадку метапізнання найбільш ефективно, коли необхідно завчити типовий або знайомий матеріал.

Мова і грамотність. Молодший шкільний вік – це час, коли діти вдосконалюють навички усного мовлення. У міру того, як продовжує збагачуватися їхній словниковий запас, вони оволодівають дедалі складнішими граматичними структурами і більш тонким слововживанням. Наприклад, діти починають розуміти і вживати пасивний стан, хоча вони ще не дуже впевнено володіють синтаксисом. Вони також розуміють, що пропозиція такого типу, як: «За Петриком наглядали, коли він грав на пляжі», передбачає учасників, які прямо не названі.

Грамотність. Хоча розвиток усного мовлення протягом цього періоду дуже добре проглядається, воно часто відходить на другий план перед розвитком грамотності – навичок читання і письма. Дошкільнята навчаються говорити і розуміти усне мовлення, а старші діти – читати і писати. Читання вимагає засвоєння фонетики та набуття навичок декодування алфавіту, а письмо – вдосконалення навичок дрібної моторики, необхідних для

написання букв. Однак існує багато інших аспектів цих процесів. Читання включає також сприйняття письмового або друкованого тексту, а письмо – передавання думок у письмовій формі. І читання, і письмо – це форми символічної комунікації, які передбачають, крім іншого, наявність уваги, сприйняття, пам'яті та інших когнітивних процесів.

Читання і письмо – природні продукти мовленнєвої компетентності дитини, яка постійно вдосконалюється. Визнання взаємозв'язку між процесами оволодіння усним і писемним мовленням призвело до розуміння грамотності з точки зору цілісності мови. Замість пошуку моменту, коли в дитини розвивається готовність до освоєння читання і письма, прихильники цілісного підходу до мови зосереджують свою увагу на концепції грамотності, «яка поступово з'являється». Відповідно до цієї концепції, навички, пов'язані з оволодінням усним і писемним мовленням, розвиваються впродовж кількох років, починаючи з дитинства і поступово вдосконалюючись. Таким чином, розповіді, які малюк слухає ще до того, як навчиться говорити, «каракулі», які малює крейдою малюк, і «читання» дошкільником по пам'яті текст улюбленої книжки можна сміливо розглядати як ранні прояви таких форм діяльності, як читання і письмо. Батьки і вчителі можуть сприяти розвитку грамотності дитини, створюючи в школі і вдома відповідне середовище.

Розвиток навичок читання і письма в молодшому шкільному віці є складним, багатовимірним процесом, який зумовлений соціокультурним контекстом. Діти навчаються читати і писати в контексті релевантної соціальної ситуації. Вони набувають основи грамотності, взаємодіючи з батьками, братами і сестрами, вчителями та однолітками. Характер цих взаємодій може відрізнятись, так само як і їх внесок в розвиток грамотності дитини. Найбільшим внеском батьків в цей процес, наприклад, будуть постійні розмови з дітьми, що мають характер емоційного спілкування, а не зусилля, спрямовані виключно на заняття з дитиною читанням і письмом. Подібно до цього, діти по-різному реагують на активні заняття читанням зі

своїми однолітками і з учителем. Вчителі допомагають дітям здобувати нові знання та навички, необхідні для того, щоб навчитися добре читати і писати, а взаємодія з однолітками дають дитині можливість в невимушеній обстановці обговорювати проблеми і ділитися своїми думками. І, як результат, діти в процесі роботи схильні більше вести розмову один з одним, ніж з учителем.

Умови, які сприятимуть розвитку грамотності

<p>1. Збагачене писемним мовленням середовище</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дорослі, які читають для власних цілей • Дорослі, які пишуть для власних цілей • Часте читання вголос • Досвід писання під диктовку • Доступ до літератури високої якості • Можливість знайомитися зі значеннями слів і виразів у відповідному цим значенням контексті • Можливість знайомитися з функціональними друкованими матеріалами (наприклад, інструкціями), читаючи які дитина може зрозуміти, що потрібно зробити • Можливість отримувати відповіді на свої питання щодо написаних або друкованих матеріалів
<p>2. Збагачене усним мовленням середовище</p> <ul style="list-style-type: none"> • Мовні моделі дорослих • Дорослі, котрі слухають дітей • Вільне знайомство з усним мовленням • Бесіди з однолітками • Сюжетно-рольові ігри • Можливості збагачення словникового запасу • Доступ до необхідної інформації про значення слів
<p>3. Набуття цікавого досвіду</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ігри • Повсякденність • Заміські прогулянки • Дослідження природи
<p>4. Досвід символічної репрезентації</p> <ul style="list-style-type: none"> • Театральні постановки • Малювання і живопис • Музика і танці
<p>5. Добровільне експериментування з писемним мовленням</p> <ul style="list-style-type: none"> • Проведення окремих ліній • Карлючки • Нефонетичне письмо

- Написання повідомлення будь-кому

б. Добровільні проби сил в читанні

- «Читання по пам'яті»
- Читання з контекстними підказками
- Пошук письмової форми почутих слів

Загалом соціальна взаємодія дітей значно важливіше для набуття грамотності, ніж просто оволодіння елементами писемного мовлення. Так само як спілкування або розв'язання різних проблем відбувається в конкретній обстановці, читати і писати діти вчаться теж в соціальному середовищі. Розуміння цього факту сприяє більш широкого погляду на процес освоєння грамотності. Замість того щоб розглядати його виключно через призму індивідуальних проблем дитини, фахівці в галузі педагогіки приділяють нині більше уваги його стосункам з членами сім'ї, однолітками і вчителями, які визначають устрій його соціального світу.

2.2. ПРИРОДНЕ НАВЧАННЯ АБО ЯК НАВЧАЮТЬСЯ ДІТИ

(<https://childdevelop.com.ua/articles/edu/5129/>)

Джон Холт – видатний американський педагог і реформатор американської шкільної системи. Він розробив ряд альтернативних методик навчання, які успішно використовуються у всьому світі.

Джон Холт спостерігав за дітьми в природних для них умовах повної свободи, коли їх не контролювали вчителі. У цьому він відрізнявся від більшості дослідників у сфері педагогіки та дитячої психології. Він спостерігав за дітьми своїх родичів і друзів під час гри, за дітьми в школах під час уроків. У результаті ретельних досліджень він сформулював основні закономірності природного навчання дітей. Розглянемо докладніше головні педагогічні ідеї Джона Холта, представлені в книзі «Запорука дитячих успіхів».

Діти вчаться не тому, що знання знадобляться їм у майбутньому. Вони вчаться, повторюючи дії тих, хто їх оточує.

Сучасна школа прагне дати дитині знання й розвинути навички, які принесуть їй користь колись у майбутньому. Але діти цікавляться тим, що

відбувається зараз, а не в майбутньому. Вони хочуть робити щось на практиці безпосередньо зараз. Таким чином, вони теж готуються до майбутнього, але це не є їх головною метою, а всього лише побічний ефект.

Діти – прекрасні учні, тому що вони не вважають, що вони вчаться, вони вважають, що вони просто роблять ті чи інші речі. Вони хочуть спробувати все, що бачать навколо, але спочатку в них це погано виходить. День за днем вони роблять нові спроби та в результаті набувають необхідних навичок. Вони хочуть розмовляти, як дорослі, але спочатку вони не знають, як пов'язувати звуки в слова. Їх лепетання здається нам повною нісенітницею, але вони думають, що розмовляють. Дитина вчиться зв'язно говорити, коли батьки та інші люди розмовляють у її присутності, повторюють окремі слова й пояснюють їх значення, працюють з дитиною над її вимовою, поступово підвищуючи складність вправ.

Дорослішаючи, дитина бачить, як люди виконують різні дії й незрозумілим для свого оточення чином вибирає собі заняття. Вона починає читати, тому що бачить, як це роблять інші. Якщо батьки читають їй на ніч або протягом дня, вона розуміє, що це заняття цікаве. Дитина робить спробу читати ще до того, як її цього цілеспрямовано вчать батьки. Вона запам'ятовує окремі букви й пізнає їх у книгах. Вона може гортати сторінки книги в довільному порядку й вимовляти все, що спаде їй на думку. З точки зору дорослого це не читання, але дитина дійсно думає, що читає. Згодом вона починає впізнавати слова навіть у незнайомих їй реченнях, починає бачити зв'язок між звуками й буквами. Таким чином, дитина засвоює початкові навички читання.

Головними навичками, які засвоює дитина, вважаються вміння ходити, говорити й читати. Їх у дитини намагаються розвинути насамперед. Решту навичок у дитини розвивають вибірково, залежно від уподобань батьків.

Батькам здається, що дитина вчиться ходити, говорити або читати. Але, з точки зору дитини, вона вже ходить з того моменту, як зробила перший

крок, і розмовляє з моменту перших вимовлених звуків. Дитина нічого не вчиться навмисно – вона просто виконує певні дії та щоразу робить це краще й краще.

У процесі навчання дитина переходить від загального до конкретного, а не навпаки.

Цей факт є логічним наслідком того, що дитина вчиться робити щось, коли бачить, як це роблять інші. Вона вчиться виконувати всі дію відразу, а не частинами: намагається вимовляти цілі фрази, а не окремі звуки, тому що ніхто не розмовляє звуками. Вона хоче читати казки, а не запам'ятовувати буквений вираз звуків або правильно читати окремі слова. Одна з найбільших помилок, яку допускають сучасні школи – це розподіл загальних завдань на компоненти й навчання дитини окремих компонентів. При такій увазі до деталей загальне завдання здається чимось незначним і нудним. Діти засвоюють окремі навички (наприклад, учаться розуміти, як звуки відповідають буквам) природним чином у процесі виконання спільних завдань.

Діти вчаться на своїх помилках, помічаючи й виправляючи їх.

Діти прагнуть не тільки робити те, що роблять ті, хто їх оточує, але й робити це правильно.

Вони не бояться намагатися робити те, що ще не вміють, і помічають власні помилки й неточності. Повторюючи дії знову та знову, вони намагаються з кожним разом виконувати їх краще і, таким чином, покращують свої навички.

Дорослі схильні виправляти дітей, указувати їм на помилки. Вони вірять, що це допомагає дітям краще оволодівати новими навичками. Але, роблячи таким чином, вони тільки дають зрозуміти дитині, що вона не може впоратися із завданням і батьки можуть зробити це краще.

Відчуваючи, що її оцінюють, дитина відчуває тривогу. Це заважає їй робити спробу виконувати нові дії. Вона може також відмовитися й від подальших спроб виконати дану дію, у якій батьки хочуть їй допомогти.

Намагаючись виконати будь-яку дію, дитина не повинна відчувати тривогу, тому що це не дає їй можливості засвоєння навички. Ніхто, крім дитини, не знає, коли вона готова робити помилки й виправляти їх.

Батькам не варто поправляти дітей, тому що вони самі прекрасно бачать свої помилки. Вони постійно намагаються поліпшити свої навички, але роблять це в найкращому для них темпі. Коли дитині дають свободу дій, не підганяють і не викликають у неї почуття тривоги, вона здатна сама побачити й виправити більшість допущених помилок.

Діти краще вчаться у старших дітей, ніж у дорослих.

Маленькі діти бачать, у чому вони не настільки компетентні, як дорослі. Це може викликати в них почуття сорому та тривоги, навіть якщо дорослі їм на це не вказують. Батьки, які роблять усе добре, не завжди є кращим прикладом для дитини. Вона може подумати, що ніколи не зможе робити так само, і не варто навіть намагатися.

Тому діти краще вчаться у старших дітей, ніж у батьків. Наприклад, молодші діти, спостерігаючи за старшими, вчаться грати у футбол чи виконувати інші дії.

За допомогою уяви діти знайомляться з тим, чого не можуть випробувати на практиці.

Численні дослідження свідчать про те, що уява відіграє важливу роль у розвитку пізнавальної сфери (зокрема, гіпотетичного мислення) в дітей. Крім того, вона допомагає дитині навчитися того, чого вона не може навчитися на практиці. Уява, таким чином, не веде дитину з реального світу, а допомагає їй адаптуватися.

Маленька дитина не може навчитися водити вантажівку, але у своїй уяві вона уявляє себе водієм. Такі фантазії мотивують її дізнаватися більше про вантажівки та про водіння. Вона може побудувати собі вантажівку з

ящиків або стільців та імітувати реальну їзду на вантажівці. Граючи в ігри, засновані на уяві, дитина зазвичай вибирає ролі, які бачить у світі дорослих. Вони грають у мам і тат, водіїв, машиністів, льотчиків, лікарів, учителів і т. ін. У процесі гри вони максимально точно відображають свої ролі. Наприклад, діти, які грають у мисливців, уявляють себе сильними й відважними, вони підкрадаються до дрібних тварин і стріляють у них зі своєї іграшкової зброї. Вони дізнаються, що повинен відчувати мисливець, і розвивають реальні навички, якими він повинен володіти. Такі ігри захоплюють їх більше, ніж проста стрільба по мішенях.

Крім того, дитина з допомогою уяви засвоює те, що в реальному світі їй не дозволяють батьки.

Діти пізнають світ, вибудовуючи умоглядні моделі й застосовуючи до цих моделей нову інформацію.

При взаємодії з навколишнім світом діти проявляють розумову активність. Вони прагнуть зрозуміти сенс речей. Діти – природжені дослідники, вони постійно висувують гіпотези й перевіряють їх, підтверджують, спростовують і розвивають їх на основі свого досвіду. Але мотивація до пізнання навколишнього світу повинна виходити від самої дитини, а не нав'язуватися тим, хто оточує. Наприклад, діти, яким дозволяють проводити вдома фізичні експерименти (що може призводити до безладу в кімнаті), краще засвоюють шкільний курс фізики, ніж ті, хто вчить фізику за підручниками.

Діти часто вибудовують умоглядні моделі на основі попередніх занять. На основі цих моделей дитина засвоює нові навички. Умоглядні моделі ґрунтуються на особистому досвіді, тому вони мотивують дитину. Якщо батьки або вчителі будуть використовувати подібні моделі для навчання дитини, це здасться їй неприродним.

Природне навчання й система освіти.

У своїх роботах Джон Холт часто замислювався над питанням: як учителям стати більш ефективними. Він прийшов до висновку, що в процесі навчання дитині потрібно давати більше свободи. Свобода – це головна цінність у навчанні, і батьки, і вчителі повинні її поважати.

Діти часто не сприймають шкільну систему навчання, тому що вона обмежує їх самостійність і робить невпевненими в здатності самостійно досліджувати навколишній світ. Крім того, ні вчителі, ні однолітки – ніхто, крім самої дитини, не здатні зрозуміти її мотиви, змоглядні моделі й захоплення на той чи інший момент часу. Тому діти найкраще вчать тоді, коли вони повністю контролюють процес або, іншими словами, можуть вільно займатися тим, що їх цікавить.

2.3. РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

*(Юліана Юріївна Савченко, молодший науковий співробітник сектора
«Соціалізація обдарованої дитини» відділу проектування розвитку обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України)*

Проблема вивчення поняття «емоційний інтелект» стає більш популярною у науковому та педагогічному середовищах, хоча в науці ще не існує його чіткого й однозначного визначення. Різні аспекти його тлумачення мали місце в усі часи під час вивчення проблеми емоційної культури людини, суспільства.

Термін «емоційний інтелект» почали використовувати на початку 1990-х років. Американські психологи Джон Мейєр (John Mayer) та Пітер Саловей (Peter Salovey) почали використовувати його для сукупності позначень ступеня розвитку таких людських якостей, як: самосвідомість, самоконтроль, мотивація, вміння ставити себе на місце інших людей, навички спілкування з оточуючими, вміння налагоджувати взаєморозуміння. Цей термін об'єднав уміння людей розбиратися у власних думках, почуттях та контролювати власні емоції.

Згідно з описом, який запропонували Дж. Мейер та П. Саловей виділяють чотири складові емоційного інтелекту:

– *Точність оцінки і вираження емоцій*. Важливо розуміти емоції (власні та оточуючих), пов'язані як з внутрішніми змінами, так і зовнішніми подіями. Це здатність визначати емоції за думками, фізичним станом, зовнішнім виглядом та поведінкою, тобто, здатність точно виражати емоції і пов'язані з ними потреби.

– *Використання емоцій в розумовій діяльності*. Те, як і про що ми думаємо, залежить від того, як ми відчуваємося. Емоції впливають на розумовий процес і готують нас до певних дій. Така здатність допомагає зрозуміти, як використовувати емоції і думати більш ефективно. Керуючи власними емоціями, людина може дивитися на світ під різними кутами і розв'язувати проблеми більш ефективно.

– *Розуміння емоцій*. Це означає, що людина уміє визначати джерело емоцій, класифікувати їх, розпізнавати зв'язок між емоціями і словами, інтерпретувати значення емоцій, розуміти складні почуття, пере- ходи між емоціями та їх подальшим розвитком.

– *Управління емоціями*. Як зазначалося вище, емоції впливають на мислення, тому їх необхідно враховувати під час розв'язання завдань, прийняття рішень, а також вибору власної поведінки. Вміння керувати власними і чужими емоціями дозволяє використовувати інформацію (яку надають емоції), а також викликати або усуватися від них.

Особливої важливості розвиток емоційного інтелекту (EQ) починає набувати у шкільному віці, оскільки у цей період відбувається активне емоційне відношення особистості до себе та інших. Навчальна діяльність сприяє вдосконаленню самосвідомості, здатності до рефлексії й децентралізації (вміння поставити себе на місце однокласника чи вчителя, врахувати їхні потреби та почуття). Шкільний період життя дітей відрізняється значною сенситивністю і гнучкістю психічних процесів, а також глибоким інтересом до внутрішнього світу (молодший шкільний вік,

підлітковий вік, юнацький вік). Молодший шкільний вік – більш сприятливий період розвитку емоційної сфери, культури почуттів особистості. Одночасно зі загальним розумовим розвитком учнів молодшого шкільного віку вдосконалюється діяльність їх аналізаторного апарату. Розвинений «апарат відчуттів» надає учням можливість пізнавати множинність властивостей предметів, явищ природи, продуктів/продукції людської діяльності, сприяє тому, що діти стають більш чутливими до гармонійних і дисгармонійних сполучень кольорів, звуків, рухів тощо. Підвищена чутливість, тобто, сенситивність молодших учнів, зумовлена художнім типом їх особистості, для якої характерні: схильність до естетичної та художньої діяльності; вразливість, емоційність, образність сприймання, тобто, якості, властиві діячам мистецтв і талановитим читачам, глядачам, слухачам музики. Зростає й рівень естетичних переживань дітей, збагачуються їхні почуття, підвищується загальна культура. Сенсорна відкритість, емоційна чутливість, особлива сприйнятливність молодших учнів до мистецтва стають основою розвитку у них спостережливості, естетичних почуттів, що є необхідним для виховання емоційної культури.

Процес розвитку емоційного інтелекту має особливості, проте основні його структурні елементи починають розвиватись у молодшому шкільному віці та не зникають, а вдосконалюються впродовж шкільного навчання, тому на час закінчення навчання молода людина має можливість досягти такого рівня розвитку, у т. ч. й розвитку емоційного інтелекту, щоб у дорослому житті успішно продовжувати навчання, організовувати позитивне спілкування з новими людьми в нових соціальних умовах, залучатись у соціальні зв'язки під час практичної діяльності.

Розвивати емоційний інтелект в молодшому шкільному віці необхідно починати з основних емоцій і поступово переходити на їх відтінки:

- читання книг з аналізом настрою і почуттів персонажів;
- різні види театрів;
- ігрові вправи «Вгадай настрій»;

- ситуації з життя дітей;
- демонстрація фотографій, малюнків осіб з основними емоціями і пізніше з відтінками емоцій;
- малювання «власного настрою», а також близьких, друзів та аналіз причин настрою;
- естетичне сприйняття світу.

Цілісне сприйняття світу відбувається лише тоді, коли дитина не тільки аналізує події, а й ставиться до них емоційно. Вчитель та шкільний психолог мають це знати та враховувати, що:

- емоційно значущі для дитини ситуації спонукають її до самовираження;
- емоції створюють «платформу» на якій виписуються нові знання;
- емоційно забарвлені знання мотивують дитину до дальшого пізнання, вивчення, дослідження;
- освіта, що задіює емоційну сферу людини, сприяє розвитку ціннісного ставлення до знань, світу, інших людей.

У молодшому шкільному віці у дітей особливо активно відбувається формування довільності, внутрішнього плану дій, розвивається здатність до рефлексії. На цьому етапі дитина може успішно опановувати засобами і способами аналізу поведінки власної та інших людей.

Тому й постають питання у вчителів, батьків, психологів, як розвивати емоційну сферу учня, його емоційний інтелект? Як допомогти дитині знайти правильну дорогу в шкільному житті? Зазвичай дорослі спрямовують зусилля лише на тренування у дітей різних навчальних умінь. Вони забувають, що дитина під час навчання не лише читає, пише і рахує, але й розмірковує, хвилюється, переживає, оцінює себе та друзів. Тому допомагати їй потрібно в розумінні самої себе і місця у колективі, власну значущість у взаємодії з учнями і вчителями. Дорослий повинен допомагати дитині в пошуку власних ресурсів, ствердженні віри в себе, своїх можливостей і сил для подолання навчальних труднощів. Тоді дитина у ЗНЗ буде пізнавати не тільки зовнішній світ, але й себе. У цій гармонії шкільне навчання буде

успішним і радісним початком широкого та успішного життєвого шляху. Чому часто далеко не найрозумніші люди досягають вершин успіху, а деякі – майже генії стають жебраками? Успіх людини залежить від її емоційного інтелекту.

Предметом особливої уваги психологів, вчителів і вихователів повинні бути такі поняття, як: «емоційна обдарованість», «емоційний баланс», «емоційний стиль», «емоційна свобода», «емоційна зрілість». Вони повинні знати і враховувати, що:

- емоційно значущі для дитини ситуації спонукають до самовираження;
- емоції створюють «платформу», на якій виписуються нові знання;
- емоційно забарвлені знання мотивують дитину до подальшого пізнання, вивчення, дослідження.

Пропонуємо декілька вправ для розвитку емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку:

СКРИНЬКА ЕМОЦІЙ

Корисно створити в уяві свою скриньку щастя. «Складіть» у неї все, що асоціюється у вас з щастям візуально, на слух, смак, нюх і дотик. А потім створіть таку ж коробку разом зі своєю дитиною, детально обговорюючи з нею її емоції. Приклад:

Зір: щаслива посмішка дитини.

Слух: шум морської хвилі.

Смак: солодка полуниця.

Нюх: аромати лісу після дощу.

Дотик: обійми коханої людини.

МОВА ЕМОЦІЙ

Вона допоможе не тільки розібратися у власних почуттях, але і дозволить оточуючим краще вас розуміти. Таке спілкування з партнером, колегами і особливо з дитиною стане основою взаєморозуміння в сім'ї і на роботі. Для цього введіть в свою промову формулу: «*Я відчуваю..., тому що..., і я хотіла б...*».

На прикладі спілкування з дитиною ця формула може звучати так: *«Я засмучена, що ти розлив воду з фарбами. Я хотіла б, щоб ти був уважнішим. А зараз давай разом приберемся»*.

ЩО Я ВІДЧУВАЮ СЬОГОДНІ

Суть гри полягає в тому, щоб кожен вечір дитина сама вибирала емоцію сьогоднішнього дня. *«Сьогодні я відчував радість (смуток, цікавість, злість...), коли...»*. Для цього роздрукуйте всі емоції улюбленого персонажа дитини, які він і буде вибирати для позначення своїх переживань. Ця гра вчить усвідомленню і прийняттю власних почуттів.

ЕМОЦІЙНИЙ ФОТОАЛЬБОМ-ПОДОРОЖ

Цікаво фотографувати не тільки в стилі «я і пам'ятки». Спробуйте робити емоційні фотографії: *«А! Ця пальма як величезний кактус – треба його спробувати»*, *«Вежа не падає?!»*, *«Жуууук!»*.

Повірте, такі фотографії дуже приємно розглядати всією родиною. А ще з них можна робити розповідь про подорож. Роздрукуєте кілька фотографій, перемішуєте і створюєте нову історію вашої поїздки.

ЕМОЦІЇ В ФАРБАХ

Можна зробити свою галерею емоцій, де кожна картина – це емоція, виражена тими фарбами і композицією, яку обирає дитина. Дуже здорово малювати одночасно і порівняти, якими у вас вийшли радість, смуток, злість.

КОМПАС ЕМОЦІЙ

Унікальна гра, яка не тільки знайомить дитину з емоціями, але і показує почуття, які людина відчуває в тій чи іншій ситуації. Суть гри: кожен отримує набір з 8 карток: радість, страх, інтерес, натхнення, сумнів, подив, довіра, гнів. Перелік можна доповнювати.

Загадуючий гравець придумує слово-поняття-ситуацію і, обираючи до неї відповідну емоцію, викладає картку в коло закритою. Інші гравці повинні вгадати: яку емоцію викликає у гравця загадана ситуація.

Наприклад, мама може вибрати картку «радість» на поняття «1 вересня», а дочка – «страх». Дітям складно проговорити про свої емоції. А в грі вони розкривають їх.

І не забувайте про читання книжок і хорошу музику. Це нестаріючі ресурси для пізнання себе, оточуючих і всього світу.

Отже, емоційний інтелект – це важлива складова розвитку особистості, яку можна розвивати. Процес розвитку емоційного інтелекту має особливості, проте основні структурні елементи емоційного інтелекту починають розвиватися у молодшому шкільному віці і з віком не зникають, а вдосконалюються упродовж періоду навчання.

РОЗДІЛ 3. Організація освітнього процесу початкової ланки в умовах впровадження Концепції Нової української школи

3.1. ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТІ. ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ

Для розуміння поняття «інтегроване навчання» важливо прояснити, що таке інтеграція. На думку Н. Костюка, «інтеграція — це процес взаємодії елементів із заданими властивостями, що супроводжується встановленням, ускладненням і зміцненням істотних зв'язків між цими елементами на основі достатньої підстави, в результаті якої формується інтегрований об'єкт (цілісна система) з якісно новими властивостями, в структурі якого зберігаються індивідуальні властивості вихідних елементів».

Інтеграція (від лат. *integratio* — поєднання, відновлення) — об'єднання в єдине ціле раніше розрізнених частин та елементів системи на основі їх взаємозалежності і взаємодоповнюваності.

На процесуальності та результативності інтеграції наголошує І.М. Козловська: «Інтеграція представляє собою процес і результат створення нерозривно зв'язаного, єдиного». Таким чином, інтеграція – це процес взаємодії, об'єднання, взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозближення, відновлення єдності двох або більше систем, результатом якого є утворення нової цілісної системи, яка набуває нових властивостей та взаємозв'язків між оновленими елементами системи.

Ця концепція сприйняття інтеграції в межах системного підходу відображається і при її проєкції на сферу освіти.

Інтеграція в освіті розглядається як:

- фактор розвитку освітніх систем;
- різновид наукової інтеграції, що здійснюється в межах педагогічної теорії та практики; вища форма відображення єдності цілей, принципів, змісту, форм організації процесу навчання та виховання;
- процес і результат взаємодії структурних елементів змісту освіти, який супроводжується зростом системності та спресованості знань учнів;

– цілеспрямоване об'єднання, синтез відповідних навчальних дисциплін у самостійну систему цільового призначення, яка спрямована на забезпечення цілісності знань та вмінь.

Інтеграцію в дидактиці С. І. Архангельський розумів як взаємозв'язок змісту, методів та форм навчання; Г. І. Батуріна – як цілісний навчально-виховний процес; Г. Ф. Федорець – як різноманітні зв'язки між структурними компонентами педагогічної системи. На думку американських дослідників, інтеграція в освіті – це організація процесу пізнання, за якою учні можуть використовувати знання та вміння, отримані в школі, в реальних життєвих ситуаціях.

Інтегроване навчання — це навчання, яке ґрунтується на комплексному підході. Освіта розглядається через призму загальної картини, а не ділиться на окремі дисципліни.

Предметні межі (роздільники) зникають, коли вчителі заохочують учнів робити зв'язок між дисциплінами і спиратися на знання і навички з кількох предметних областей. Учням потрібні відкриті можливості для інтеграції знань і навичок з різних дисциплін і критичного оцінювання того, як всі ці частини взаємодіють.

Щодо побудови освітнього процесу на основі інтегрованого підходу, то педагог-науковець М.Г. Іванчук у праці «Інтегроване навчання: сутність та виховний потенціал» представляє фактори та педагогічні умови реалізації інтегрованого підходу до навчання.

(Марія Іванчук. Інтегроване навчання: сутність та виховний потенціал)

Важливим етапом в організації навчання на інтегративній основі є з'ясування факторів і обґрунтування умов, сприятливих для його реалізації. Під інтегруючими факторами слід розуміти такі компоненти змісту, які можуть бути введені в «чужорідний» зміст, об'єднуватися чи зливатися з ним у системі вищого порядку, не гублячи в той же час своєї специфіки.

Інтегруючий фактор виступає основою різноякісного змісту. Умовно ці фактори можна поділити на загальні і предметні.

Першим інтегруючим фактором є проблема. Особливо яскраво це простежується на прикладі внутріпредметної інтеграції (не тематичної, як в основному прийнято, а проблемної).

Другий інтегруючий фактор – діяльнісний характер змісту. Посилення діяльнісної основи змісту є позитивна тенденція в сучасному освітньому процесі. З психологічної точки зору саме в діяльності розвивається особистість. Тому зміст освітнього процесу повинен стати змістом розвитку дитини, хоча в педагогічній теорії і практиці увага все ще акцентується на знаннях як основній одиниці змісту і як результаті діяльності.

Третім інтегруючим фактором можна вважати значення образу «Я» як основи змісту (особистісно-смилова сфера змісту). Традиційно протягом багатьох десятиліть зміст навчального процесу складався в основному як безособистісний, навчання будувалося перш за все на гностичній основі, наповненій не смислом, а значеннями.

Четвертий інтегруючий фактор – закономірне прагнення кожної людини до цілісного бачення світу та цілісності знань. Завдання вчителя полягає у виявленні готовності молодшого школяра до сприймання узагальненої інформації.

П'ятим інтегруючим фактором є наявність у початкових класах одного вчителя. Викладання майже всіх предметів одним учителем знімає ряд організаційних труднощів: учителеві початкових класів добре відомі змістові можливості кожного предмета. Він може легко варіювати близькістю предметів з погляду засвоєння знань, методичними прийомами, уникати дублювання тем при викладанні тієї чи іншої навчальної дисципліни, а головне – може краще пізнати індивідуальні особливості кожного школяра для реалізації основних завдань виховання в процесі навчання.

Не можна забувати й про не досить сприятливі чинники реалізації інтегрованого підходу до навчання в початковій школі, зокрема, роз'єднаність навчальних предметів, що викликає недостатню орієнтацію в суміжних знаннях; вузьку спеціалізацію, що призводить до невміння переносити часткові знання з одного предмета на інші; відсутність різноманітних педагогічних підходів до цілісного бачення навколишнього світу, до створення нових еквівалентів, які відображають тенденції, детерміновані інтеграцією сучасних знань, що впливає на невміння синтезувати окремі деталі в систему, комплекс знань.

Змушують виявляти обережність і передбачливість при інтеграції окремі закономірності навчального процесу, такі як:

- дотримання вимог щодо оволодіння учнями найважливішими загальнонавчальними навичками читання, письма, рахунку, визначених програмою;

- дотримання принципу доступності з метою не допущення появи зневіри у свої здібності, у можливості виконати те чи інше завдання багатогранної діяльності;

- відмова від штучного створення інтегративних зв'язків;

- формування морально ціннісних орієнтацій в процесі навчання.

Деякі дослідники відносять до факторів процесу гуманітаризації, інформатизації, екологізації, які характерні для сучасної освіти. Отже, виділені лише окремі важливі інтегруючі фактори.

Набуті в школі інтегровані вміння можуть використовуватися не лише в навчальному процесі, а й у повсякденному житті. Уміло здійснений інтегрований підхід до організації навчання не знизить уваги до названих питань, а, навпаки, стане можливим засобом удосконалення предметної системи, подолання її недоліків. Ефективним таке навчання буде тоді, коли за допомогою цікавого і доступного матеріалу відбувається залучення школярів до пізнавальної діяльності; поглиблення взаємозв'язків у взаємоза-

лежності між предметами, сприяння глибшому усвідомленню учнями розрізненої, багатогранної інформації, об'єднаної загальною ідеєю, сконцентрованою в часі.

При інтегрованому підході до навчання початкова школа в значній мірі стає школою життя, що дозволить опановувати не тільки грамоту, але й корисні для дітей відомості, які входять до фонду загальних знань, стає школою-майстернею, де відбувається взаємне навчання, обговорення й експериментування – виховання і розвиток.

Відповідь на запитання, чи будь-яке об'єднання навчальних предметів буде інтегративним, дають виділені й теоретично обґрунтовані педагогічні умови, які дозволяють інтегрувати, зблизити, з'єднати зміст предметів, а через них – отримати цілісність знань.

Перша умова. З'єднання, зближення змісту навчальних предметів можливе лише за допомогою провідної ідеї, об'єднуючої предмети. Це можуть бути проблеми, теми. У початковій школі можливі різні варіанти зближення, об'єднання предметів, на основі провідної ідеї, що дозволяє в кожній галузі знань знайти те спільне, яке дає можливість виявити розмаїття одиничного. Саме завдяки усвідомленню загального досягається формування цілісного бачення світу, людських відносин.

Друга умова. Інтегрування можливе за умови певної спільності досліджуваних об'єктів. Наявність наскрізних тем, загальних цілей і завдань (виховних і розвивальних) при організації визначеної діяльності самих учнів дозволяє учителеві формувати різні грані культури учнів: інтелектуальну, фізичну, моральну, етичну, екологічну, комунікативну.

Інтегрування з опорою на тематичну близькість (спільність) засноване на визнанні ідеї багатомірності прояву сутності тих або інших явищ, предметів, понять у різних вимірах реального світу, при розгляді певного об'єкту як різнобічно, так і навпаки, різних об'єктів – односторонньо.

Реалізація цієї умови в шкільній практиці усуває дублювання, розрізненість знань, сприяє розширенню галузі застосування знань.

Третя умова. Залучення дітей до творчої, дослідницької діяльності, використовуючи з когнітивною метою різні методи пізнання. «Якщо ви хочете, щоб діти засвоїли що-небудь міцно, – учив К.Д.Ушинський, – то спонукайте брати участь у цьому засвоєнні якомога більше психічних процесів:

- зір – в акті зору залучайте не тільки м'язи очей, але й введіть колір;
- голосові органи – залучайте до участі, змушуючи дитину вимовляти голосно і чітко те, що вона вчить або розповідає вивчене за малюнком чи напам'ять;
- слух – залучайте до участі, спонукаючи дитину слухати, зауважуючи допущені помилки;
- дотик, нюх і смак – звертайте увагу на їх участь, якщо досліджувані об'єкти це допускають».

Використовуючи всі аналізатори для пізнання світу, дитина навчиться спостерігати. Саме ж спостереження впливає на розвиток кожної особистості.

К.Д. Ушинський писав, що дитина «мислить формами фарбами, звуками». Завдання вчителя – допомогти учневі пізнати світ, опанувати методами пізнання, без яких людина не зможе самостійно здобувати й осмислювати нові знання, реалізувати свої прагнення. Приклад учителя, його об'єктивне особистісне ставлення до явищ, фактів, що розглядаються, до побаченого, почутого, прочитаного, уміло застосовані методи і прийоми, спрямовані на діяльність самих учнів, короткі, але змістовні висновки – усе це буде формувати душу дитини, впливати на її подальшу долю через розум, серце, почуття.

Четверта умова. Ця умова впливає з попередніх. Вона припускає реалізацію названих умов зближення, з'єднання навчальних предметів, видів

діяльності дітей у системі спеціально розроблених, дидактично організованих уроків.

Результати інтегрованого навчання характеризують такі показники:

- уміння працювати на межі предметів;
- знання з різних предметів і вміння їх застосовувати в практичній діяльності завдяки використанню пересічних умінь;
- уміння працювати як самостійно, так і у співпраці здійснюючи при цьому мислительні операції: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію;
- уміння розуміти і шанувати людську працю, її результати.

Отже, ефективність реалізації інтегрованого підходу до навчання та педагогічного процесу в цілому зумовлена рядом факторів та залежить від дотримання педагогічних умов:

- забезпечення наступності між різнорівневими педагогічними процесами в дошкільному закладі і в початковій школі;
- поповнення соціально-морального і пізнавального досвіду молодших школярів;
- формування інтелектуальних умінь, які забезпечують особистісний розвиток школярів;
- використання наочних засобів навчання;
- формування емоційно-моральних і естетичних цінностей школярів;
- використання ігрової діяльності;
- орієнтація на «зону ближнього розвитку», на розвиток особистості в цілому.

Для прикладу автор описує процес здійснення інтегрованого підходу до організації діяльності школярів в освітньому процесі.

При вивченні теми «Осінь» будемо роботу на інтегрованому підході у єдності трьох аспектів: пізнавального, розвивального і виховного так, щоб розвиток мислення й мовлення дітей, формування позитивних емоцій здійснювалися паралельно із засвоєнням природничих понять.

Алгоритм інтегрованої діяльності такий: поміркуй і дай відповідь; роздивись і продовж думку; обґрунтуй свої твердження; передай про свої відчуття; розкажи про свої дії; розгадай ребус; встанови зв'язки; прочитай і доведи; утвори нове слово; встав пропущені букви, прочитай і дай відповідь; продовж речення і намалюй відповідний малюнок; склади оповідання; підбий підсумок своєї роботи: чим ти збагатив себе? що корисного приніс однокласникам?

Для проведення бесіди за спостереженнями учням пропонувався такий зміст запитань:

- Поміркуй, чому в багатьох рослин восени змінюється колір листя?
- Чому називають: чорнобривці – оксамитовими, айстри – тремтливими, хризантеми – холодними?
- Які почуття викликає в тебе кожна квітка?
- Кому б ти подарував ці квіти?
- Уважно придивись, як опадають осінні листочки, і спробуй продовжити думку: «Осінні листочки подібні до яскравих метеликів, тому що...»
- Поміркуй, чи можна сказати, що, скидаючи листочки, дерева вмирають? Чому?
- Що ти відчуваєш у період, коли дерева скидають своє вбрання?
- Чому птахи відлітають у теплі краї?
- А чому деякі птахи залишаються у нас зимувати? Якої допомоги потребують вони?
- Чи бачили ви, як дорослі допомагають птахам?
- Яким пташкам ви допомогли, як?

Активізують пізнавальну діяльність школярів, розширюють і поглиблюють знання дітей про природу, розвивають мислення, пам'ять, уяву, кмітливість й удало застосовані ребуси. Тому школярам пропонувалось розгадати їх. Зокрема:

– Відгадай словесно-малюнковий ребус і дай відповідь на поставлене запитання.

– Які осінні місяці ти знаєш? Який з них тобі найбільше подобається і чим?

– Який ребус можеш запропонувати для розгадування їх назви?

За допомогою спеціальних завдань учні оволодівають не лише дослідницьким баченням виявлення проблеми, а й опановують прийомами творчої діяльності. Для того, щоб діти зрозуміли взаємозалежність у природі, зуміли встановити причинно-наслідкові зв'язки, вчитель пропонує таке завдання:

– Прочитай і доведи:

Осінь збирає, а весна з'їдає.

Вересневий час - сім погод у нас: сіє, гріє, віє, туманіє, холодніє, гуде, ще й з гори йде!

Жовтень ходить по краю, та й виганяє птиць із гаю.

Листопад зимі ворота відчиняє.

Значний інтерес у розвитку мислительних процесів учнів має методика В.Едігея. Її використання при розробці завдань дає позитивний розвивальний ефект; оскільки розширює поле зору, удосконалює техніку читання, осмислене запам'ятовування, гнучкість, самостійність мислення, здатність до передбачення, лінгвістичні здібності. Запропоновані завдання побудовані на принципі встановлення і знаходження учнями спільних ознак за допомогою вмілого складання літер у склади, а складів у слова; читання деформованих слів, речень, в яких пропущені літери.

Наприклад: Прочитай слова. Знайди ті, які пов'язані між собою. Розташовані поряд з ними склади з'єднай лінією і запиши новоутворене слово.

– Спробуй прочитати слова, у яких пропущені літери.

О . і . ь
Д . щ

У . о . ай
Ж . в . іє

Ф . у . ти
Л . с . о . ад

Л . с . я

О . о . і

Г . а . и

– Прочитай правильно текст і дай відповідь на запитання.

ньОсі

*рПийшла пахмуро, щодова онісь. беНо кврите рісими мхарами. ліЦий
недь дей щод. єіВ лоходний тівер. меЗля в суда свипана вожтим силтям.*

*сВюди ргязюка і калюжа. чВора нови догво ркужляли дан помяли і
пагормаби. Граки рпощалися з рідмини мімцяси.*

- Про яку пору року розповідається в тексті?
- Якому місяцю осені належать ці зміни в природі?
- Які ще птахи відлітають у теплі краї?
- Доповни текст своїми спостереженнями.
- Які ти знаєш осінні квіти?

бЧоцірноври, льсавії, дікиган, йіроцям.

Враховуючи специфіку природничої освітньої галузі, учитель повинен поступово привчати дітей послідовно, логічно висловлював особисті думки. Тому запропоновані автором завдання, допомагають дитині не тільки виявити знання навчального матеріалу, і й викласти його правильно, зв'язно і доступно.

- Допиши пропущені слова в оповіданні, використовуючи додаток.

Осінь

*Настала.... Небо вкрите... хмарами Птахи летять на.... Часто
йдуть.... Подув різкий, осінній.... Деревя почали змінювати ... колір на....
Лише зрідка чулися голоси... птахів. Вони готувалися до перельоту в
Ніч тепер..., а день... . Фермери збирають з полів ..., а також сіють*

*Додаток: південь, озимину, вітер, осінь, теплі краї, короткий, урожай,
дощі, сірими, зелений, довша, жовтий, співучих.*

- Склади оповідання про осінь за допомогою опорних слів:
*жовтогарячий, червоний, вогонь, дерева, діброва, небо, палають, листочки,
осінь, прийшла, різнокольорові, барвіста, пишина.*

- Продовж речення.

Осінь, як щедра мати, всім готує сотні дарів: яблука рум'яні, груші медові ...

Такі завдання різного виду, змісту і різної складності допомагають учням зв'язано будувати розповідь, спонукають до міркування, сприяють послідовному розвитку мислительних операцій та реалізації світоглядного компоненту виховної функції навчання; розвивають мислення, гнучкість розуму, зосередженість, створюють умови для розумового виховання.

Отже, застосовуючи різні прийоми для активізації розумової діяльності учнів, розвитку їх пізнавальної активності і самостійності, можна перетворювати одноманітне заняття у цікаве нетипове, обов'язково з елементами невідомого. Творчі завдання сприяють інтелектуальному розвитку дитини, цілісності світобачення, реалізації виховних завдань. Зазначені завдання, види роботи можуть використовуватися і на уроках рідної мови, розвитку зв'язного мислення відповідно до визначеної проблеми.

3.2. СТВОРЕННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ЩО СПРИЯЄ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ КОЖНОГО УЧНЯ

Провідні тенденції освіти у світі пов'язані з ідеєю створення умов для розвитку особистості. Потреба в самореалізації - одна з провідних потреб особистості, що є внутрішнім стимулом людської діяльності. Першорядне значення має соціально-прогресивний тип самореалізації особистості, що виражається в прагненні самореалізації себе як частини соціуму. Створення освітнього середовища для розвитку особистості, здатної до такого типу самореалізації – основне завдання сучасної школи. Освітнє середовище – це сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Поняття освітнього середовища можна розглядати з позицій суб'єкта та об'єкта навчальної діяльності, а саме:

– освітнє середовище (з позиції суб'єкта) – це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні

– освітнє середовище (з позицій об'єкта) – це сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти.

Освітнє середовище складається з таких структурних компонентів: фізичне оточення, людський фактор, програма навчання. Розвиток особистості школяра ґрунтується на багатоканальній взаємодії всіх цих компонентів як суб'єктів освітнього середовища. Навіть поверхневий погляд на освітнє середовище переконує, що воно є неоднорідним й складним явищем соціального життя, яке має різні ознаки – суттєві й другорядні. Розроблення теоретичних засад створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра зумовлює необхідність застосування методу класифікації освітніх середовищ для встановлення їхньої типології. За основу типологізації освітніх середовищ взято зміст категорії «освіта» як цілеспрямований педагогічний вплив на формування особистості через процеси виховання і навчання. Розвиток особистості школяра в освітньому середовищі відповідно до нормативних документів здійснюється через організацію навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу. Освітнє середовище як спосіб організації навчання, виховання і розвитку підростаючого покоління в сучасному його розумінні стосується суб'єктів здобуття загальної середньої освіти широкого вікового діапазону. Доведено, що розвиток особистості школяра в освітньому середовищі регулюється через цілі і зміст навчання, які у своєму взаємозв'язку є складною ієрархічно побудованою системою. Системоутворювальним фактором її виступають передусім вікові особливості дітей. Згідно із Законом України «Про загальну середню освіту» виокремлюють цілі навчання учнів початкової, основної і старшої школи. Відповідно, за критерієм віку

школярів визначаємо такі типи освітніх середовищ: освітнє середовище початкової школи, освітнє середовище основної школи і освітнє середовище старшої школи. За методами та формами, що відповідають методичним цілям, освітні середовища також поділяються на:

- догматичне освітнє середовище – сприяє розвитку пасивності і залежності дитини;
- кар'єрне освітнє середовище – сприяє розвитку активності і залежності дитини;
- безтурботне освітнє середовище – сприяє вільному розвитку й зумовлює пасивну життєву позицію дитини;
- творче освітнє середовище – сприяє вільному розвитку активної дитини.

Об'єднуючи суб'єктивний та об'єктивний погляд на «освітнє середовище», можна стверджувати: освітнє середовище – це сукупність природних, фізичних та соціальних об'єктів й суб'єктів, які впливають на формування учня, на його творчий, професійний та особистісний розвиток, сприяють становленню міжсуб'єктних взаємодій та особистісно орієнтованих педагогічних комунікацій в освітньому процесі, забезпечують умови комфортної життєдіяльності учня в навчальному закладі та поза його межами. Це середовище складає поле впливів на дитину: педагогічних, виховних, освітніх, професійних, соціокультурних.

Доведено, що провідна роль у створенні освітнього середовища належить педагогові, від його готовності до такої діяльності прямо залежить ефективність освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра. Встановлено, що освітнє середовище разом зі зміною соціального оточення теж динамічно трансформується, тому педагоги спроможні його змінювати адекватно новим вимогам лише за умови власного професійного зростання.

Педагогічно доцільною умовою створення освітнього середовища, що сприяє самореалізації кожного учня, визнано встановлення закладами освіти

соціально-педагогічного партнерства з усіма зацікавленими у вихованні підростаючого покоління фізичними та юридичними особами. Соціально-педагогічне партнерство розглядається як окрема форма соціальної взаємодії закладу освіти з фізичними або юридичними особами та розгортається на засадах визначальної ролі навчального закладу в реалізації його особистісно-розвивальних функцій. Таке партнерство включає в себе сім'ю, педагогів, адміністрацію навчального закладу.

На рівні сім'ї це:

- створення стимулюючої духовної та морально-психологічної атмосфери;
- інтеграція зусиль зі школою;
- оволодіння необхідним обсягом психолого-педагогічних знань, умінь і навичок.

На рівні діяльності педагога:

- стимулювання інтелектуального і творчого пошуку, вміння бачити проблеми та шляхи їх розв'язання;
- пріоритет відносин співробітництва, співтворчості;
- модернізація форм, методів навчання та виховання.

На рівні діяльності адміністрації навчальних закладів:

- підбір педагогічних кадрів відповідного рівня, здатних сприяти творчій праці учнів, вивчення їх педагогічної майстерності;
- забезпечення умов для самостійної діяльності педагогів, підвищення їх загальнокультурного та професійного рівня.

Для того, щоб освітнє середовище сприяло самореалізації кожного учня, робота повинна бути спрямована на те, щоб кожен учень міг:

- розвинути здібності критичного мислення й незалежного висловлювання;
- поповнити знання у сферах, які цікаві учневі й розкривають перед ним нові горизонти пізнання;

- розвивати спроможність приймати самостійні рішення;
- оволодівати необхідними навичками з базових та профільних предметів;
- навчити радіти навчанню й поважати освіту;
- розвинути свій емоційний інтелект;
- отримати необхідну індивідуальну педагогічну підтримку;
- розвинути самосвідомість кожного учня як самостійної особистості і як члена колективу;

– зберегти і зміцнити моральне, фізичне і психічне здоров'я вихованців сприяти взаємоузгодженню зовнішніх потреб та внутрішніх мотивів до саморозвитку та самореалізації всіх учасників навчально-виховного процесу.

Робота з учнями будується на використанні у викладанні нових підходів, які переносять акцент не на накопичення знань, а на формування технологій розумової праці учнів. Співпраця учителя і учнів, партнерство на уроці, спільний процес пізнання і відкриттів, постійне створення ситуації успіху – ось складові самореалізації учня в освітньому середовищі. Треба прагнути, щоб дитина чи підліток не тільки володіли сумою знань зі шкільних предметів, але й усім досвідом демократичних відносин у суспільстві, навичками управління собою, своїм життям у колективі, вміти брати відповідальність за свою діяльність. Для цього вектор діяльності повертати на виховання готовність кожного учня до вирішення власних задач визначення свого місця в житті, успішного розвитку і реалізації своїх нахилів та інтересів.

3.3. ПРАКТИКА РАНКОВИХ ЗУСТРІЧЕЙ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Практика ранкових зустрічей – одна із практик, яку можуть використовувати вихователі дитячих садочків і вчителі початкових класів у своїй щоденній діяльності. На початку дня діти збираються, щоби привітати один одного, вислухати думки друзів про певне питання, поставити та обговорити запитання. Під час ранкової зустрічі діти можуть спільно

виконувати завдання з навчальної програми, обговорювати свій розклад роботи й новини дня. Ранкову зустріч легко провести: вона закладає підґрунтя для інших змін, які потребують більшого досвіду; дає педагогам змогу відчути успіх і прагнення опанувати складніші практики. Найважливіше, що вона формує ті цінності, які стають основою для створення відповідальної та дбайливої спільноти дітей. Цінності, які розвиваються під час ранкової зустрічі, не пов'язані з конкретними релігією, етнічною приналежністю, національністю чи діяльністю – вони є спільними. Ранкова зустріч – це квінтесенція того, якими ми хочемо бачити наші спільноти та наше суспільство.

Об'єднання спільноти: що таке ранкова зустріч

Піклування один про одного, відчуття емоційної безпеки, яка потрібна для того, щоби ділитись важливими ідеями та досвідом, готовність допомагати друзям – це саме ті якості, що відображають суть ранкової зустрічі. Ранкова зустріч – це зустріч на початку дня всієї групи дітей з педагогом. Сидячи в колі один проти одного, кожна дитина вдумливо й поважно вітається з іншими дітьми, після чого впродовж короткого часу ділиться власним досвідом зі своїми товаришами, які з повагою слухають її, ставлять свої запитання та коментують їх. Після цього вся група бере участь у короткій груповій вправі, спрямованій на розвиток академічних навичок, відчуття команди та єдності. Ранкова зустріч закінчується обміном щоденними новинами, які зазвичай готує педагог, щоби представити навчальні завдання цього дня. Ранкова зустріч – це запланована, структурована зустріч, яка посідає важливе місце в повсякденному розкладі діяльності групи, коли панує атмосфера піклування та відповідальності. Педагоги визнають особливу роль ранкової зустрічі в житті дітей і присвячують 20–25 хвилин на початку дня, щоби створити позитивну атмосферу у групі на весь день перебування дітей у дитячому садочку чи початковій школі. Ранкова зустріч складається з чотирьох основних компонентів.

Привітання – перший компонент ранкової зустрічі. Діти збираються в коло разом зі своєю вихователькою. Усі діти вітаються і це забезпечує розуміння, що вони є важливими членами групи. Усі звертаються один до одного на ім'я, що допомагає створити атмосферу дружби та причетності. Привітання створює спокійний і розважливий настрій для наступного елемента зустрічі – обміну інформацією.

Обмін інформацією – другий компонент ранкової зустрічі. Діти висловлюють свої думки, обмінюються ідеями та пропонують важливі для них теми для обговорення. Діти мають змогу дізнатися щось один про одного. Обмін інформацією допомагає розвивати навички, які дають змогу навчатись упевнено розмовляти і слухати. Кожна дитина може поставити запитання чи прокоментувати його, а дитина, яка повідомляє інформацію, відповідає на запитання та коментарі товаришів.

Групове заняття – третій компонент ранкової зустрічі, що розпочинається після спокійного періоду обміркування інформації. У групі створюється відчуття єдності, радості через виконання пісень, участі в іграх, коротких і швидких заняттях. Ігри та заняття, позбавлені елементів суперництва та кооперативні за суттю, ураховують індивідуальний рівень розвитку в учасників певних навичок. Такі групові заняття здебільшого пов'язані з навчальною програмою чи темою, яка в цей час вивчається у групі/класі.

Щоденні новини – завершальний елемент ранкової зустрічі. Це оголошення письмової об'яви, яка щодня вивішується на відповідному стенді чи дошці. Письмове оголошення налаштовує на те, що треба вивчати цього дня, а також дає можливість обміркувати події та навчання попередніх днів. Щоденні новини допомагають дітям тренувати навчальні навички, що сприяють розвитку математичних і мовленнєвих здібностей. Щоденні новини можуть містити різноманітні завдання (заповнення календаря, перегляд розкладу виконання робіт, створення графіка погоди), що активізують початок індивідуальної роботи або діяльність у центрах активності. Такі

заняття дають дітям змогу розвивати різноманітні соціальні та навчальні навички, поєднуючи соціальний, емоційний та інтелектуальний розвиток кожної дитини. Повторення позитивного досвіду сприяє розвитку доброти, емпатії та інклюзії, а також дає надзвичайні результати як у спільноті групи чи класу, так і поза їх межами. Педагоги відповідають за проведення ранкової зустрічі та моделювання демократичної поведінки.

ПРИВІТАННЯ

Діти хочуть, щоб їх любили, цінували дорослі та однолітки, прагнуть почуватися частиною групи. Привітання адресується кожній дитині по черзі, вербально або невербально всіх запрошують у кімнату. Під час привітання кожна дитина з повагою звертається до інших на ім'я; у колі створюється доброзичливий настрій. Діти усвідомлюють свою важливість і допомагають іншим відчувати себе членами групи, яких цінують. Практика щирого привітання інших є головною метою етапу. Привітання є важливим елементом демократичного освітнього середовища, зорієнтованого на дитину. Учитель/вихователь або призначена людина розпочинає привітання, звертаючись до когось персонально, наприклад: «Доброго ранку, Оленко. Я рада, що ти тут». Процес привітання кожного учасника окремо зазвичай відбувається по колу, зліва направо. Кожна дитина після того, як її привітали, у свою чергу вітає іншу. Коло включення поширюється на всю групу, а потім і на більш широку спільноту. Існує багато привітань, які можна використовувати після того, як діти опанують стандартні моделі й демонструватимуть початкове розуміння цілей привітання всіх членів спільноти.

Належна поведінка

Коли привітання передається від одного члена групи до іншого, діти повторюють поведінку, яку моделює педагог. Знайомлячи з ідеєю привітання на початку року або змінюючи його формат, важливо чітко сформулювати вимоги до цього процесу. Належна поведінка передбачає вільну, але зібрану поставу, статечні рухи, спокійний і щирий голос, приязний вираз обличчя й




погляд у вічі. Діти починають розуміти, що їхня роль у демократичній спільноті активна, а не пасивна. Вони усвідомлюють, що поведінка має вплив на прийняття та передачу послання, що вони відповідають за підтримання власної поведінки та поведінки всієї групи. Діти віком 10-12-ти років схильні до участі в окремих групах і компаніях як до засобу утворення сильних і відданих зв'язків. Саме тому дуже важливо закласти підвалини для створення інклюзивного оточення. Учителі повинні демонструвати моделі поведінки, що свідчать про інклюзивний підхід – погляд у вічі, посмішку, повсякденне привітання один одного на ім'я.

Змінюйте привітання

Педагог мусить використовувати різноманітні веселі та приємні форми привітання, які поважають і підтримують учнів. Привітання різними мовами, грайливі вигуки з використанням описових прикметників, офіційні знайомства, використання вербальних і невербальних засобів, кодів, пісень і мелодій – популярні та випробувані педагогами в усьому світі. Конкретні приклади наведені в «Повній кишені привітань». Використання кожного конкретного привітання треба планувати з урахуванням навчальної програми та навичок дітей.

Повна кишеня привітань

Прості привітання

-  Рукостискання
-  Арабське привітання – Ассалам Алейкум.
-  «Хай-файв» (привітання, коли одна людина плескає піднятою долонею в долоню іншої людини).

Привітання і відповіді

Діти передають один одному якесь конкретне привітання й відповідь, наприклад: «Доброго ранку, Андрійко» – «Доброго ранку, Марійко» доти, доки звернення не обійде коло дітей. Привітання можна легко змінювати шляхом:

- ✚ Зміни або додавання нових слів, наприклад: «Привіт, Андрійко, я рада, що ти прийшов».
- ✚ Використання іншої мови, можливо тієї, яку дитина використовує вдома (наприклад, ромської, румунської тощо).
- ✚ Додавання жестів – таких, як рукостискання, махання рукою, або інструкцій, наприклад: «Підводьтесь, коли почуєте своє ім'я».
- ✚ Зміни послідовності привітання інших, наприклад, оминати кожному другу дитину, яка сидить у колі.

Привітання-знайомства

Привітання-знайомства, які дають можливість дітям краще познайомитись один з одним, також можна провести під час ранкової зустрічі.

- ✚ Зробіть стос із карток з іменами кожної дитини. Кожна дитина вибирає картку й вітає того, чиє ім'я на ній написано. Якщо у групі присутні відвідувачі (гості), зробіть картки з їхніми іменами, щоби була можливість привітати і їх. Окремі члени групи можуть відреконструюватись в особливий або жартівливий спосіб. Наприклад, попросіть дітей додавати до привітання прикметники для опису себе («Доброго ранку, я розумний Миколка»). Для учнів початкової школи буде своєрідною фонетичною вправою, коли необхідно вживати прикметники, що починаються з того самого звука, що й їхнє власне ім'я («Доброго ранку, я смілива Софійка»).
- ✚ Запропонуйте кожній дитині відреконструювати особу, що сидить поруч з нею, якимось особливим чином. Наприклад: «Алісо, я рада, що ти прийшла. У тебе такі чудові малюнки».
- ✚ Привітання-знайомства можуть бути як формальними, так і особистими: «Це моя однокласниця Дарина. Їй десять років. Дарина любить гратися із м'ячем і відвідувати спортивну секцію».

Використання різноманітних стилів чи форматів привітання спонукає педагогів міркувати про унікальні особливості їхньої групи

дітей. Діти створюють чудові нові привітання для ранкової зустрічі. Така практика заохочує їх і додає впевненості в собі.

Коди

«Таємні» (закодовані) привітання – найпопулярніші серед дітей. Код є «таємним», оскільки невідомий іншим учасникам, доки вони не матимуть власного досвіду. «Таємні» або «закодовані» привітання бувають простими чи складними (складність може зростати впродовж кількох днів або тижня). Приклад «таємного» коду: у понеділок – два моргання, у вівторок – два моргання й одне примружування ока, у середу – два моргання і примружування ока, легке смикання правого вуха. Цей сигнал по черзі передається кожній дитині, доки перший «відправник» не отримує зворотне послання.

Ігри

- ✚ Передавання предмета – у той час як окремі діти вітають один одного, по колу передається м'яч, пряжа або нитка, камінь чи якийсь інший предмет, що може мати особливе значення.
- ✚ Створення спільної сітки – м'яч чи пряжу хаотично кидають один одному, одночасно вітаючись. Коли нитка передається від одного учасника іншому, кожний з них деякий час тримає її, перш ніж кинути в новому напрямку.
- ✚ Абеткове привітання – учні вигукують свої імена в абетковій послідовності. Якщо хтось вигукне ім'я поза чергою, привітання треба почати спочатку. З дорослішими учнями такі дії можна організувати у зворотній послідовності. Привітання також можна хронометрувати, для того щоби проводити моніторинг підвищення швидкості впродовж навчального року.
- ✚ Математичні привітання – привітання починається з називання імені особи, яка сидить праворуч, після чого дається задача, наприклад: «Дмитрику, $3 + 5$ дорівнює...». Дмитрик відповідає, називаючи ім'я особи, яка її склала. Наприклад: «Карина, 8». Дитина, яка розв'язала

математичний приклад, повертається до особи, яка сидить праворуч від неї, називає її ім'я і пропонує нову задачу. Це привітання йде по колу доти, доки кожний учасник не отримає привітання, вирішить приклад і у свою чергу привітається з іншим членом групи. Залежно від віку дітей, їхніх навичок і навчальної програми вчителі можуть установлювати певні обмеження, наприклад, використовувати лише додавання в межах 10, тощо.

Коли запроваджувати привітання Оскільки привітання є простим і природним, воно повинно стати першим компонентом ранкової зустрічі, з яким треба ознайомити дітей. Коли ранкова зустріч проводиться вперше, вихователь, створивши коло, наводить приклад простого привітання, звучить пісенька й коротко обговорюється роль ранкової зустрічі у групі. Залежно від віку дітей та їхнього попереднього досвіду під час першого знайомства з цією практикою педагога можуть змінювати обсяг інформації.

ГРУПОВІ ЗАНЯТТЯ

Мета групових занять полягає в об'єднанні групи. Кожний член групи приєднується до спільних розваг – співає, грається в ігри, бере участь у різних приємних заняттях. Серед цих занять повинні бути ігри, які не передбачають суперництва, а також завдання кооперативного характеру, де цінуються та враховуються індивідуальний рівень навичок та інтереси дітей. Ці заняття потребують від дітей використання навичок критичного мислення і сприяють самовираженню. Під час роботи з дорослішими дітьми заняття можуть бути більш структурованими та містити завдання, пов'язані з навчальною програмою. Інтелектуальні ігри й заняття, спрямовані на розвиток етичних і моральних почуттів, особливо цікавлять дітей молодшого шкільного віку. Їх можна використовувати в якості вступу до роботи у класі та для обговорень. Компонент групових занять у ранковій зустрічі сприяє розвитку демократичних цінностей у спільноті, доводячи важливість співпраці, інклюзії й участі у спільній діяльності. Спільні ігри та заняття ґрунтуються на використанні сильних сторін кожного на користь усієї групи.

Групові заняття заохочують розвиток виразного мовлення. Вони дають змогу забезпечити соціальний, академічний і фізичний розвиток, а також створюють можливості вчитись на помилках, проявляти наполегливість у сприятливому середовищі.

Розвиток спільного ентузіазму

Головна мета ігор і занять полягає в тому, щоб отримувати задоволення, водночас створюючи відчуття спільноти. Учителі часто вважають за необхідне використовувати заняття, які:

- ✚ заохочують дітей сміятися;
- ✚ сприяють співпраці та спільному вирішенню проблем;
- ✚ розширюють репертуар пісень і віршів;
- ✚ підтримують навчальну діяльність;
- ✚ розвивають фізичну координацію, спритність і витривалість.

Створення репертуару ігор і занять

Існує чимало можливостей отримувати задоволення від досліджень і навчання, які не потребують спеціальних матеріалів. Плануючи заняття, педагоги повинні планувати різноманітні завдання, що передбачають: дію та рух; використання мовлення; отримання досвіду застосування математичних дій; наукові експерименти; використання музики, пісень. Завдання повинні враховувати: теми навчальної програми або теми, що викликають інтерес дітей; рівень зрілості дітей; досвід проведення групових занять; колективний досвід участі групи в конкретних заняттях.

Групові заняття

✚ Дії та слова.

Попросіть дітей придумати якийсь рух (наприклад, підняти плече) і відповідне слово або звук, що описує цей рух. Рухаючись по колу, діти вимовляють слово або звук і супроводжують його рухом. Продовжуйте рухатись по колу, збільшуючи швидкість. Щоб урізноманітнити цей вид діяльності, діти мусять повторити рух сусіда, який стоїть праворуч. Якщо діти пропустили рух або показали його неправильно, почніть гру спочатку.

«Створення спільного оповідання»

Покладіть у сумку набір різних предметів, які використовуються у класі щодня, – наприклад, гребінці, гумки, папір тощо. Передавайте сумку по колу, запропонувавши дітям по черзі витягувати з неї один предмет. Діти мусять вигадувати історії про предмет, який вони витягли. Таким чином, створюється групова історія про класні предмети – кожна дитина додає одне-два речення про свій предмет. Ви можете запропонувати дітям писати, малювати або переказувати ці історії в центрі грамоти впродовж дня.

Послідовність групових занять

Групові заняття під час ранкової зустрічі дуже добре проводити після спокійного обмірковування періоду обміну інформацією, коли діти готові до участі в більш активних видах діяльності. Групові заняття менш структуровані, ніж такі компоненти ранкової зустрічі, як привітання та обмін інформацією, і спрямовані на задоволення притаманного дітям бажання рухатись.

Коли ознайомлювати дітей із груповими заняттями

Групові заняття зазвичай є другим компонентом ранкової зустрічі, з яким треба ознайомити дітей. Водночас діти можуть, наприклад, разом співати пісеньку, беручи таким чином участь у групових заняттях, ще до їх офіційного представлення. Після того як діти опанують такий компонент ранкової зустрічі, як привітання, педагоги можуть ознайомити їх із груповими заняттями, обговоривши насамперед значення слова «спільнота». Заняття, запропоновані на початку навчального року, дуже відрізняються від більш складних ігор і завдань, які приносять задоволення дітям наприкінці навчального року. На початку навчального року, незалежно від віку дітей, педагоги мають вибирати прості, відкриті заняття (наприклад, зробити свій внесок в спільну аплікацію тощо), що створює відчуття довіри й самоконтролю (наприклад, робити що-небудь по черзі і спільно вирішувати проблеми).

ЩОДЕННІ НОВИНИ

Головна мета щоденних новин полягає в наданні інформації. Щоденні новини містять коротке повідомлення, складене педагогом (або під його керівництвом), яке вивішується таким чином, щоби всі могли його прочитати; короткі усні оголошення; а також, залежно від віку дітей, різноманітні завдання (наприклад, календар погоди, розклад виконання робіт тощо). Письмове повідомлення вітає та запрошує всіх у клас, об'яви дають інформацію про час і зміст роботи індивідуальних занять або в центрах активності. Щоденні новини сприяють розвитку демократичної практики через надання відкритої інформації, важливої для всіх, у письмовій або усній формі. Подібно до газети щоденні класні новини стимулюють зацікавленість і дають кожному доступ до інформації, одночасно покладаючи відповідальність на кожну особу за її набуття. Щоденні новини можуть стати письмовим документом, що фіксує «історію» спільноти. Письмове повідомлення на дошці зазвичай складається з конкретних і сталих компонентів.

Наприклад, щоденні новини можуть містити:

- ✚ Особливе привітання.
- ✚ Календарну інформацію.
- ✚ Повідомлення або інформацію про поточну тему навчальної програми чи тему обговорення.
- ✚ Пояснення плану роботи на день.
- ✚ Інформацію про конкретні види роботи або обов'язки.
- ✚ Особливе прохання або завдання, що потребує виконання.
- ✚ Спеціальні оголошення.

ЩОДЕННІ НОВИНИ

Доброго ранку!

Я рада, що ви тут.

Сьогодні вівторок, 27 жовтня.

Дитина дня – Тарас.

Учні, ім'я яких починається з літери М, будуть брати участь в обміні інформацією.

Після обіду ми займатимемось музикою.

Запишіться нижче на «Крісло автора».

Із днем народження, Оленко!

ПРИКЛАДИ ЩОДЕННИХ НОВИН

<i>Прості, установленого формату</i>	<i>Математичні проблеми, що додаються для заохочення активної участі</i>
Доброго ранку! Сьогодні вівторок, 13 квітня. Дитина дня – Марина. Ми займатимемось музикою.	Доброго ранку, математики! Сьогодні _____, квітня __. Дитина дня _____. _____ бере участь в обміні інформацією. Ми пробіжимо __ кіл на дворі. Нас гратиме близько 20 осіб.
<i>Збільшення обсягів інформації</i>	Учора _____ пробіг чотири кола за 2 хвилини і 20 секунд. Сьогодні він пробіг чотири кола за __ хвилин і __ секунд. Який у нього найкращий час? Яка різниця між двома результатами?
<i>Додавання простих проблем</i>	<i>Завдання, пов'язані з розвитком навичок письма та активності групи:</i>
Сьогодні четвер, __ квітня. Дитина дня – Юля. У нас буде цілеспрямований обмін _____. Ми ідемо на заняття із природознавства. Із днем народження, Вероніко!	Доброго ранку, мислителі із другого класу! _____ субота, 17 квітня. Ми всі будемо обмінюватися своїми ідеями про зміни. У нас відбудеться запис на участь у «Кріслі автора». Напишіть, який ваш улюблений десерт, у виділеному нижче місці.

Планування щоденних новин

Щоденні новини повинні бути простими, чіткими та стислими. Інформація – легкою для читання, розбірливо написаною, щоби мати змогу прочитати її, проілюструвати правильне написання літер і цифр. Для того щоб максимально використати всі можливості, щоденні новини мусять: бути візуально й фізично доступними для всіх; сприяти розвитку навичок читання й давати змогу постійно здійснювати необхідну адаптацію; бути чіткими, простими та стислими; бути розбірливо й охайно написаними; урахувати мовні знання, що відповідають віку дітей; урахувати вміння читати, що

відповідає віку дітей; урахувати вміння писати, що відповідає віку дітей; мати сталий формат.

Необхідні матеріали: фліп-чарт, класна дошка, великі аркуші креслярського паперу, якщо використовується фліп-чарт, а також яскраві кольорові маркери або крейда. Візуальний дисплей повинен бути доступним для того, щоб учні мали змогу писати. Креслярський папір для використання краще, оскільки окремі аркуші щоденних новин можна зібрати, зробити з них класну книгу або наприкінці дня передати батькам когось із учнів. Якщо щоденні новини збирають і скріплюють, у такий спосіб учитель демонструє учням їх важливість. Вони стають історією класу, що свідчать про рух уперед. Коли діти дорослішають і переходять у середню школу, потреба в записах і збереженні щоденних новин зменшується. У міру того як діти стають більш зрілими, компонент щоденних новин у ранковій зустрічі розширюється й охоплює оголошення, які пропонують учні. Покладання на учнів частини відповідальності за створення щоденних новин і підготовку спеціальних оголошень виховує почуття відповідальності, підвищує відданість особи групі, а також сприяє незалежності. Такі вкраплення оголошень учнів потребують гнучкості планування. Щоденні новини допомагають зробити легкий перехід до вибору заняття або до навчального етапу дня. Якщо ранкова зустріч стає задовгою, такі оголошення, як календар, розклад робіт у класі та шкільні справи, можна перенести на інший час.

Коли проводити щоденні новини

Зазвичай щоденні новини – це третій компонент ранкової зустрічі, з яким треба ознайомити клас. Знайомлячи дітей із цим компонентом ранкової зустрічі, повідомте, що вони повинні читати щоденні новини після приходу у клас і до того, як розпочнуть роботу або приєднуються до діяльності друзів. Під час роботи з молодшими дітьми щоденні новини використовуються, щоби сприяти розвитку навичок читання й письма. Передбачається, що під час зустрічі молодші учні читатимуть уголос і про себе, а також

підтримуватимуть однолітків, які навчаються читати й писати. Коли учні опанують читання й письмо, вимоги до них змінюються. Діти мусять проявляти більш високий рівень незалежності та компетентності. Старші учні читають щоденні новини самостійно, незалежно від інших виконують завдання, беруть відповідальність за розробку, написання й вивішування щоденних новин (під керівництвом учителя).

ОБМІН ІНФОРМАЦІЄЮ

Практика обміну інформацією – це найважливіший компонент ранкової зустрічі. Під час обміну інформацією діти висловлюють свої власні ідеї, стурбованість, досвід, почуття, а також обмінюються важливими для них питаннями. Інші діти ставлять запитання або коментують їх. Особа, яка висловлює свої думки, відповідає на запитання. Таким чином діти дізнаються про інших і дають можливість іншим краще пізнати себе. Обмін інформацією виховує в дітей навички вільно висловлюватись перед іншими дітьми та батьками. Діти потребують практики, щоби почуватися спокійно й компетентно, висловлюючи свої ідеї у класі. Певні моделі, пов'язані з обміном інформацією, дають дітям можливість відчувати до себе відповідну увагу. Діти впевненіше висловлюються, коли знають, що їх поважатимуть і слухатимуть, що вони зможуть чітко висловлювати свої думки. У традиційних групах чи класах більше наголошується на необхідності виконання вимог. Творчі роботи дітей відтворюють зразки або приклади педагогів; на заняттях з письма увага акцентується на каліграфічному написанні, а не на змісті, й учителі продовжують використовувати закриті запитання, які потребують єдиної правильної відповіді, не ставлять поглиблених відкритих запитань, які натомість відображають процес мислення дитини, а також його результат. На відміну від такої практики в демократичній групі чи класі дітям дається можливість розвивати свої індивідуальні «голоси» й бути почутими своїми однолітками та педагогом. Діти пізнають один одного на особистісному рівні. Коли повідомлення адресуються цілій групі, а не тільки близьким друзям, руйнуються соціальні

бар'єри. Відповідно, уважне слухання, що практикується під час ранкової зустрічі, призводить до розуміння кожної дитини та її проблем, кидаючи виклик традиційному підкоренню та сприяючи розвитку соціальної свідомості.

Планування обміну інформацією

Є багато особливостей такої діяльності, як обмін інформацією, яку педагоги повинні вивчити, перш ніж запроваджувати її у практику ранкової зустрічі. Педагогам треба:

- ✚ Урахувати соціальні та навчальні цілі відповідно до віку дітей.
- ✚ Розробити план проведення обміну інформацією.
- ✚ Визначити кількість дітей, які братимуть участь в обміні інформацією кожного дня.
- ✚ Визначити вимоги до тих, хто ділитиметься своїми думками під час обміну інформацією, а також до тих, хто слухатиме.
- ✚ Надати вказівки дітям формулювати все більш складні запитання й відповіді на те, що їм повідомляється під час обміну інформацією.

Вибір теми

✚ Увагу під час обміну інформацією треба зосереджувати не на окремих об'єктах, а на подіях та інформації. Наприклад, іграшки не можуть бути темою для обміну інформацією. Теми можуть бути різноманітними, залежно від віку і складу групи дітей. Як фасилітатор педагог повинен допомагати дітям вивчати різні теми, а не обмежувати їх або стримувати ідеї.

Розклад

✚ На початку навчального року педагог мусить розробити простий, зрозумілий розклад та ознайомити з ним дітей і батьків, щоб дати їм час для підготовки. Деякі педагоги призначають дітей на кожний день тижня, щоби всі мали змогу щотижня брати участь в обміні інформацією. Інші використовують «коробку обміну» для висловлення своїх думок і відповідей на запитання. Невеличкі предмети або фішки, які поклали в коробку, визначають кількість запитань і відгуків, які можна поставити дитині, котра

висловлює свої думки. Коли одна дитина закінчить відповідати на запитання та зауваження, коробку передають іншій дитині, яка повинні поділитися своїми думками.

✚ За необхідності обмін інформацією можна запланувати й не під час ранкової зустрічі. Для прийняття рішення про зміну щоденного розкладу педагоги повинні передбачити, скільки часу необхідно для ранкової зустрічі. Хоча рекомендується розпочинати обмін інформацією одразу після привітання, для дітей може бути корисним, якщо це відбуватиметься в інший час упродовж дня.

Методи обміну інформацією

Важливо обговорити з дітьми вимоги до обміну інформацією. Дітям треба запропонувати приклад завдань і показати, як ділитися своїми думками, як слухати. Педагоги можуть допомогти дітям визначити коло своїх обов'язків. Наприклад: «Завдання для того, хто ділиться думками» повинні відповідати таким вимогам:

- висловлюватись голосно й чітко;
- стежити, щоб новини були стислими та сфокусованими;
- підбирати новини, що відповідають особливостям групи;
- вітати запитання та коментарі не тільки кращих друзів, а й інших дітей;
- з повагою реагувати на всі запитання та коментарі.

Допомагайте дітям організувати свої думки та спрямувати їх. Молодші діти часто хочуть розповісти все й не вибирають якийсь конкретний аспект інформації або досвіду. Прості, чіткі відгуки педагога повинні містити відповідні пропозиції, наприклад: «Розкажи нам про якусь важливу подію своєї поїздки до бабусі» або дають рекомендації про обмін інформацією, такі як «правило двох речень». Практика обміну інформацією потребує гнучкості та спонтанності. Педагоги мусять бути уважними і чутливими до новин, якими діляться діти, а також давати відгуки відповідного рівня.

Методи слухання

Слухання передбачає активну участь і пов'язано з певними обов'язками. Шляхом «мозкового штурму» педагоги можуть допомогти дітям розробити список «обов'язків слухачів». «Обов'язки слухача» охоплюють такі правила:

- Зосередьте увагу на особі, яка ділиться інформацією.
- Уважно слухайте повідомлення.
- З повагою ставтесь до нових ідей.
- Формулюйте запитання й коментарі, що демонструють справжню зацікавленість.
- Демонструйте повагу до особи, яка ділиться інформацією.
- Уважно слухайте інші запитання й коментарі.
- Намагайтеся зустрітися з особою, яка ділиться інформацією, упродовж дня для того, щоби продовжити обговорення теми, яка вас зацікавила.
- Аналізуйте та переоцінюйте нові та вже відомі ідеї й поняття.

Реакція на обмін інформацією передбачає як невербальне, так і вербальне спілкування. Коли педагоги моделюють прояви поваги, діти наслідуватимуть це. Відповідні жести демонструють справжній інтерес до інформації, що дається, турботу до особистих почуттів, а також передають відчуття безпеки в межах спільноти.

Цілеспрямований обмін інформацією та групові обговорення

Щоб допомогти учням генерувати ідеї навколо центральної теми, учителі використовують підхід, який називається «цілеспрямованим обміном інформацією»: кожна дитина в колі відповідає на те саме запитання (коментар), яке пропонує вчитель (один з учнів). Цілеспрямований обмін інформацією – це корисний формат для молодших учнів на початку навчального року або для старших учнів, коли вони проявляють неохочість до висловлення своїх думок перед групою.

Цілеспрямований обмін інформацією створює ситуацію, яка допомагає учням брати участь у групових обговореннях. Це корисний підхід для

обговорення делікатних чи спірних питань, що стосуються класу, школи або ширшої спільноти. Серед тем цілеспрямованого обговорення можуть бути:


- Класна робота та обов'язки.
- Створення класних правил.
- Вирішення конфліктів і складних ситуацій.
- Вивчення нових матеріалів, ігор, обладнання.
- Розробка планів групи.

Залежно від віку, досвіду й навичок дітей педагоги можуть розпочинати обговорення, пропонуючи дітям відповісти на конкретні запитання:

- Що ви відчуваєте стосовно _____?
- Яке досягнення викликає у вас відчуття найбільшої гордості?
- Назвіть щось одне, що ви любите робити, коли ви не у школі?
- Якби ви могли змінити щось, то що саме і чому?
- Що ви можете робити зараз, що ви не могли робити на початку навчального року?
- Розкажіть нам про той час, коли ви були сміливими.

Типи запитань, які сприяють розвитку критичного мислення

Педагоги повинні продемонструвати формат обміну інформацією та формат відповідей, а діти – продемонструвати це на практиці. Навички ставити запитання можна практикувати під час ранкової зустрічі або під час роботи у великих чи малих групах. Педагоги можуть ставити різні типи запитань для продовження групових обговорень і досліджень. Наступний список із кількох типів запитань можна використовувати для розвитку навичок критичного мислення і стимулювання більш високого рівня обробки інформації:

 **Фактичні:** використовуються для отримання інформації, ініціювання обговорення між учнями. Наприклад: «Хто?», «Що?», «Коли?», «Де?», «Чому?» та «Яким чином?».

✚ **Розширюючі:** використовуються для розширення обговорення, пропонування відповіді, яка заохочує до аналізу інформації, а також представлення додаткової фактичної інформації. Наприклад: «Як пов'язані між собою дві ідеї, висловлені сьогодні вранці під час обміну інформацією?», «Що нам іще треба взяти до уваги?».

✚ **Підтверджуючі:** використовуються для того, щоби піддати сумніву старі ідеї, знайти нові, розкрити логіку та отримати докази. Наприклад: «Чому в нашому випадку це спрацювало таким чином?», «Як би ми могли зробити це інакше?», «Як це треба робити?».

✚ **Гіпотетичні:** використовуються для того, щоби знайти нові ідеї, запропонувати інші, можливо, непопулярні точки зору, а також змінити перебіг обговорення. Наприклад: «Що, якби ми зробили це таким чином? Що, на вашу думку, могло відбутись?».

✚ **Альтернативні:** використовуються для того, щоби зробити вибір з наявних альтернатив і досягти консенсусу. Наприклад: «Яка точка зору є краще – А чи Б?», «Ми всі погоджуємось у тому, яке рішення прийняти, й того, як його досягти?».

Ідеї та можливості для проведення обміну інформацією можна при нагоді обговорювати з колегами або працівниками школи під час шкільних зборів за участю директора школи. Упродовж року зміст обміну інформацією можна змінювати шляхом створення (разом з учнями) списку можливих ідей, які б ви хотіли розглянути (наприклад, традиції святкування свят, домашні тварини, політика тощо).

Коли проводити обмін інформацією

Зазвичай обмін інформацією – це останній компонент ранкової зустрічі, з яким треба ознайомити дітей на початку навчального року. Після того як буде закріплено три інші компоненти, а діти досягнуть певного рівня впевненості під час роботи, групу можна ознайомити з обміном інформацією і ввести його у щоденну ранкову зустріч. Ознайомлюючи дітей з обміном інформацією вперше, поясніть їм, що його мета полягає у кращому

знайомстві один з одним. Повідомте дітям, що кожного дня впродовж певного часу можна буде ділитись новинами про важливі аспекти їхнього життя, поставити запитання, обмінятись думками.

ПЛАНУВАННЯ РАНКОВОЇ ЗУСТРІЧІ

Ознайомлення з компонентами ранкової зустрічі

Плануйте поступове ознайомлення із практикою ранкової зустрічі через поетапне введення у щоденну зустріч окремих компонентів. Коли йдеться про дітей молодшого віку (дитячий садочок і перший клас початкової школи), усі чотири компоненти можна впровадити за шість тижнів. Для старших учнів, починаючи із 2-го класу, ознайомлення можна провести значно швидше. Час введення цих компонентів залежить від віку, класу, попереднього досвіду, вимог до участі у ранкових зустрічах й очікуваних результатів.

Підготовка оточення

Оточення (у приміщенні чи то поза його стінами) повинно бути гостинним, затишним і достатньо просторим для того, щоб у ньому могли зібратись усі члени класу. Запровадження ранкової зустрічі не потребує багато матеріалів. Для проведення ранкової зустрічі потрібні визначений час, місце, килим або інше покриття на підлозі, а також стенд чи класна дошка.

Планування змісту

Планування ранкової зустрічі проводиться так само, як і планування навчальної програми. Планування всіх компонентів зустрічі повинно враховувати:

- інтереси й ідеї окремих учнів;
- інтереси й ідеї групи; навчальні теми;
- ідеї, що виникли;
- проблеми чи занепокоєння, що витікають з відгуків або групових обговорень.

Перш ніж ознайомити учнів з ранковою зустріччю, корисно обговорити свої плани з колегами – керівниками, персоналом закладу, педагогами та батьками. Після запровадження ранкової зустрічі її якість підвищуватиметься завдяки відгукам від керівників, педагогів і батьків. Ідеї для таких відгуків можуть ґрунтуватись на таких запитаннях:

- Чи успішною є практика ранкової зустрічі в нашій школі /класах?
- Які пристосування треба зробити для кращого задоволення потреб учнів/родин?
- Яким чином така практика підтримує нашу спільноту?
- Що я можу додати або усунути, щоби підвищити якість зустрічі чи поглибити її?

Педагоги можуть апробувати ознайомлення з компонентами ранкової зустрічі серед своїх колег, запропонувавши їм дати відгуки про слова, які треба використовувати, ідей про зміст, формат, заняття, відповідну адаптацію для кожної групи. Інші педагоги вважають корисним створювати репертуар пісень, мелодій, привітань, занять і формату новин для швидкого посилення й обміну з колегами. Наведені в цьому посібнику приклади, що добре зарекомендували себе на практиці, призначені для того, щоби надихнути педагогів на нові ідеї та допомогти розпочати цю роботу.

Гнучкість

Рекомендовану послідовність компонентів – привітання, обмін інформацією, групове заняття, щоденні новини – можна змінити відповідно до потреб кожного класу. Деякі вчителі закінчують ранкову зустріч груповим заняттям, оскільки воно створює відчуття спільноти, готує клас до роботи впродовж дня. Інші завершують ранкову зустріч щоденними новинами, оскільки це створює перехід до навчального матеріалу. Дехто проводить обмін інформацією окремо від ранкової зустрічі задля її скорочення або для підвищення уваги до цього важливого компонента. Учителі можуть експериментувати і знаходити те, що ідеально підходить для їхнього класу.

Задовольняючи потреби й інтереси класу, ранкова зустріч стає їх власним набуттям і відтак набуває більший сенс для учнів.

3.4. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

(Матоніна Р.Д.,

вчитель початкових класів ЗОШ I-III ст. №24 ім.О. Кобилянської)

Зміни, які відбуваються в сучасному українському освітньому середовищі і віддзеркалюють тенденції розвитку світової освіти, вимагають від вчителів переорієнтації навчально-виховного процесу на забезпечення умов формування учня-громадянина розвинутого демократичного суспільства, якому притаманна динаміка соціального прогресу, прискорене зростання інформаційного потоку. За експертними прогнозами, 2020 року найбільш затребуваними на ринку праці будуть вміння навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі. Але українська школа не готує учнів до цього. Як і 10, 20, 50 років тому, пересічний український учень здобуває в школі певні знання. За останні роки обсяг знань збільшився, як і значно зріс загальний інформаційний потік у світі. Українські учні спроможні лише відтворювати знання, проте часто не набувають уміння застосовувати їх для розв'язання життєвих проблем. Проте щодня перед нами виникає море проблем. Деякі з них неважливі, а деякі мають значний вплив на наше життя і свідомість. Нас атакує так багато проблем, що неможливо прийняти ідеальне рішення одразу. Та існує багато технік, які допоможуть поліпшити ці шанси. Особливо ефективною технікою є критичне мислення. Це спосіб підходу до проблеми, що дозволяє нам проаналізувати ситуацію, виявити приховані проблеми і прийняти правильне рішення. В таких умовах пріоритетними стають здатність і готовність людини аналізувати отриману інформацію, перевіряти і переосмислювати її, самостійно встановлювати істину, приймати рішення і аргументовано захищати свою позицію. Вкрай

необхідним є уміння мислити гнучко, динамічно і самостійно. Ці завдання є актуальним на кожному етапі шкільної освіти, а її початкова ланка є фундаментом формування критичного мислення. Йдеться про виховання інтелекту творчої і незалежної особистості, здатної на критично-конструктивне бачення себе, навколишнього світу і своєї ролі в ньому. Критичне мислення є не тільки наслідком демократичного способу життя, але й чинником його формування. НУШ має відігравати важливу роль, допомагаючи молодим людям стати поінформованими, активними, самостійними і творчими особистостями, здатними адаптуватися до стрімких змін у світі. Формування такої особистості вимагає нових підходів до навчання. Тому оновлення форм організації навчально-виховного процесу у НУШ визначено одним із пріоритетних напрямів державної політики у розвитку освіти. Наскрізними компетентностями НУШ є: критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми. Іншими словами, учні мають стати тими, хто критично мислить і вчиться. «Життя – вічна наука», – говорить народна мудрість. Реалії сьогодення ще раз підтверджують це.

Великі соціальні зміни впливають на школу, вчителя і ставлять перед ними завдання нового змісту. Учитель НУШ повинен створити оптимальні умови для розвитку і навчання особистості, яка здатна втілювати оригінальні ідеї, критично мислити, приймати нестандартні рішення. Надто складно передбачити майбутнє наших дітей, покладаючи на школу завдання забезпечити їх знаннями на все життя. Нестабільність світу, інтенсивність соціально-економічних і технологічних змін зумовлюють потребу вчитися впродовж життя. Тому в сучасній школі головне завдання вчителя – не накопичення дитиною інформації, а засвоєння нею інтелектуальних технік, які є складовими культури і невід’ємною частиною змісту освіти. Головним у навчанні має бути інтерес, розвиток пізнавальної активності школярів, формування в них позитивного ставлення до навчання і результатів своєї

праці. Щоб знайти своє місце в житті, випускник сучасної школи повинен володіти такими навичками:

- ✓ швидко адаптуватися у мінливих життєвих ситуаціях;
- ✓ самостійно і критично мислити;
- ✓ уміти бачити і формулювати проблему (в особистому, професійному, суспільному плані), знаходити шляхи раціонального її вирішення;
- ✓ усвідомлювати, де і яким чином здобуті знання можуть бути використані в оточуючому середовищі;
- ✓ бути здатним генерувати нові ідеї, творчо мислити;
- ✓ уміти працювати з інформацією (збирати потрібні факти, аналізувати їх, робити необхідні узагальнення, зіставлення з аналогічними або альтернативними варіантами розв'язання, встановлювати статистичні закономірності, робити аргументовані висновки, використовувати їх для вирішення нових проблем);
- ✓ бути комунікабельним, уміти працювати в команді;
- ✓ уміти самостійно працювати над розвитком власного інтелекту, формуванням моральних цінностей, свого культурного рівня.

Такі навички потрібні всім: учневі, вчителю в класі, менеджеру, лікарю, студенту, господині на кухні, покупцеві в супермаркеті, громадянинові на виборчій дільниці. Критичне мислення допомагає нам навчатися завдяки тому, що ми бачимо, чуємо, відчуваємо на смак, нюхаємо, торкаємося, робимо, і вчить вдумливо читати, висловлювати думки вголос та на папері, формує самооцінку й самоповагу. Учням подобаються такі види навчальної діяльності, які дають їм матеріал для роздумів, можливість виявляти ініціативу та самостійність, потребують розумового напруження, винахідливості та творчості. Кожна дитина має до чогось певні здібності. Завдання вчителя – відшукати найменші пагінці таланту дитини і розвивати їх. Адже в майбутньому трудовому житті учням стануть у пригоді міцна пам'ять, гостре око, хороший смак, образне мислення. Ще Конфуцій говорив: «Навчання без міркування – марна праця». Головне пам'ятати, що критичне

мислення – це не критика недоліків, а вміння визначити проблему і виробляти оптимальну стратегію її розв’язання. На думку Гордона Драйдена та Джаннетт Вос дві речі повинні сформувати основу шкільної освіти і бути присутніми на всіх інших курсах: учіння тому, як вчитися, і навчання тому, як мислити. Критичне мислення – це складний процес, який починається із залучення інформації, її критичного осмислення та закінчується прийняттям рішення.

Орієнтування учнів на критичне осмислення себе, свого образу, своїх вчинків залежить від уміння педагогів пов’язувати навчальний матеріал з проблемами, які хвилюють учнів певної школи, віку, класу. Критичне мислення – це здатність людини самостійно аналізувати інформацію, вміння бачити помилки або логічні порушення у твердженнях партнерів, аргументувати свої думки, змінювати їх, якщо вони неправильні, розпізнавати пропаганду.

Якщо традиційна система передбачає, що учень повинен засвоїти матеріал і після цього все робити згідно з вивченими правилами, то технологія розвитку критичного мислення вчить, що правил на всі випадки життя не створено. Потрібно мислити і до того ж самостійно. Не помиляється лише той, хто нічого не робить. Якщо людина мислить, приймає рішення і виконує їх, вона може помилятися. Помилка стає лише одним з варіантів навчання, а негативний результат сприймається теж як результат, який допомагає у пізнанні світу. Він анітрохи не гірший, ніж позитивний. Учні так само ставлять собі певні цілі, але по-іншому реагують на їх досягнення або провали. Досягнення мети не породжує творчої депресії. Коли ж мета не досягається, то переглядаються і коригуються методи її досягнення. Тому технологія розвитку критичного мислення повністю співзвучна з інноваційним навчанням. Вона ґрунтується на творчому партнерстві учителя й учня і орієнтована на розвиток в школярів аналітичного підходу до будь-якого навчального матеріалу, що сприяє розвитку творчого та критичного мислення.

Важливою характеристикою технології є те, що в ній представлено систему роботи на двох рівнях. З одного боку, необхідно опрацювати програмовий матеріал, зміст того чи іншого предмета, а з іншого – треба вчити школярів учитися, показувати їм, у чому полягає, як здійснюється процес набуття знань. В технології значна увага приділяється формуванню вміння розмірковувати про те, як відбувається цей процес, вміння мислити про своє мислення. Саме це робить учнів мислячими людьми, які здатні сприймати нові ідеї, усвідомлювати їх і застосовувати на практиці. Методи і прийоми, які застосовує вчитель у технології критичного мислення, можуть суттєво посилити формування й розвиток тих компетенцій, які визначено як основні цілі шкільного навчання НУШ. Передусім це компетенції, пов'язанні з потребою та вмінням здобувати, аналізувати та застосовувати інформацію; з необхідністю брати на себе відповідальність, спільно приймати рішення, керуючись демократичними засадами.

У XXI столітті бути успішним означає вдосконалювати навички роботи з людьми, такі як комунікація і співпраця. Ці навички комп'ютер повністю відтворити не може, отже, виходить, що вчителі в майбутньому мають бути експертами в сприянні соціальній складовій навчального процесу. Суспільні навички вже стали характеристиками, яких вимагає більшість працедавців. Дослідження, проведене Національною асоціацією коледжів та працедавців США у 2015 році, показало, що замість вимог, пов'язаних з рівнем знань, три найпоширеніші навички, необхідні під час прийняття на роботу, це:

- ✓ здатність працювати в команді;
- ✓ здатність приймати рішення та вирішувати проблеми;
- ✓ здатність ефективно спілкуватися з іншими співробітниками та з людьми, що не належать до персоналу організації.

Аналіз роботи за освітньою програмою ЧПКМ показав, що завдяки інтерактивним стратегіям вдалося „розв'язати язичок” замкнутим, малоактивним учням. Робота в групах пробуджує бажання брати хоч маленьку участь у роботі колективу. Учні починають думати, аналізувати,

висловлюватись. Вони знаходять у своїх маленьких голівках такі зернини, які дадуть паростки майбутньому врожаю. Повага до думки однокласника, незважаючи на те, правильна вона чи ні, дає можливість бути почутим, бути зрозумілим. А якщо немає осуду чи висміювання з боку вчителя й однокласників, то це стимулює до переосмислення або повної зміни своєї думки. Часто тему уроку учні визначають і формулюють самі на основі самостійно зроблених висновків. Вони не бояться припуститися помилки, бо бажання самому виправити її домінує над страхом. Таким чином формується критично мисляча особистість. Розвиток критичного мислення – мета довготривала. Початкова школа – це лише перший крок на шляху до цієї мети. Тому не варто чекати швидких результатів і великих успіхів одразу.

Запропонована методична система містить концептуальну базу, яку можна реалізувати в будь-якому класі під час викладання будь-якого предмета. Щоб навчити учнів мислити критично, треба, щоб учитель усвідомив необхідність активної участі учнів у процесі навчання. Дуже часто в наших школах учні пасивно сидять, слухаючи учителів, механічно записують, а потім бездумно відповідають на запитання, повторюючи все те, що їм надиктував учитель. Вони розглядають знання як щось застигле, що треба просто вкласти собі в голову. Такі учні не будуть мислити критично, доки вчитель не створить творчої атмосфери, яка сприятиме активному залученню учнів до процесу навчання. А для цього треба дозволити учням вільно розмірковувати, робити припущення, висловлювати свої судження. Коли діти повірять, що їхні думки цінні, а те, що вони думають, говорять, є важливим не тільки для них самих і кожному з них дозволено сказати: „Я не згоден”, „Я думаю інакше”, – тоді вони зможуть повністю включитися в процес критичного мислення і стануть готовими взяти відповідальність на себе за власну думку.

Ми бачимо, що в НУШ змінюються пріоритети цілей навчання. На перший план висувається його розвиваюча функція, культ самостійності і нестандартності думки, який стимулює розвиток пізнавальної активності

дітей. Стародавня китайська приказка стверджує: „Я слухаю – і забуваю, бачу – і запам’ятовую, роблю – і розумію”. Сьогодні у школах в основному реалізується перше, дуже мало другого, на жаль майже відсутнє третє. У навчанні цінна не лише сама істина, але й сам процес її здобування, пошуку, спроби, помилки, усвідомлення прийомів розумової роботи – тобто все, що розвиває творчу думку школяра, привчає їх мислити і діяти самостійно.

Існує низка умов, які вчителю необхідно створити у класі для того, щоб учні успішно залучались до процесу критичного мислення. Отже, для стимулювання критичного мислення учнів **вчителю необхідно:**

- виділити час та забезпечити можливості для застосування критичного мислення;
- дозволити учням вільно розмірковувати;
- сприймати різноманітні ідеї та думки;
- сприяти активному залученню учнів до процесу навчання;
- створити для учнів сприятливу атмосферу, у якій неможливими стали б насмішки;
- висловити віру в здатність кожного учня породжувати критичні судження;
- цінувати критичні міркування учнів.

Водночас **учні повинні:**

- розвивати впевненість у собі і розуміння цінності власних думок та ідей;
- брати активну участь у навчальному процесі;
- ставитися з повагою до різноманітних думок;
- бути готовими породжувати і відкидати судження.

Програма „Читання та письмо для розвитку критичного мислення” пропонує цілий арсенал прийомів (стратегій), які умовно можна поділити на дві групи: короткі (малі) та модальні (великі). Малі стратегії можна використовувати на різних етапах уроку. Модальні стратегії передбачають для реалізації великий проміжок часу й розраховані на цілий урок.

Завдання вчителя НУШ – відібрати зі своїх методичних надбань усе прогресивне і змінити, модернізувати, трансформувати навчальний процес так, щоб забезпечити його дослідницький, пошуковий характер. Такий підхід сприятиме розвитку мислення, розумових творчих здібностей учнів. Перехід до особистісно орієнтованого навчання і виховання спонукає вчителя на пошук таких видів діяльності, форм, методів та засобів навчання, які б забезпечували повноцінний розвиток здібностей, потреб та інтересів кожного учня в усіх сферах їхньої діяльності. Тому поряд із традиційними методами навчання доцільно використовувати новітні, які б забезпечували взаємозв'язок через створення на уроці мікроклімату, який ґрунтується на принципах співпраці, залучення учнів до дослідження проблем, вивчення суперечливих питань за допомогою критичного аналізу. Сьогодні неможливо навчати учнів традиційно. Адже у центрі навчально-виховного процесу має бути учень. Від його творчої активності, вміння міркувати, обґрунтовувати свої думки, спілкуватися з учителем, залежить успіх учнів у свідомому опануванні шкільної програми.

Які ж переваги уроків, побудованих за технологією розвитку критичного мислення?

По-перше, діти почали легко й вільно висловлюватись, аналізувати, аргументувати думки; критично сприймати різну інформацію, складати змістовні тести; писати гарні твори; вивчати та засвоювати матеріал (навіть складний для розуміння) одразу на уроці.

По-друге, знання, здобуті самостійним шляхом, виявились глибшими та міцнішими.

По-третє, критичне мислення докорінно змінило погляди; додало сили та впевненості. Учні перестали боятись і сумніватись, почали творчо розкриватись і на все дивитись по-іншому: глибше, впевненіше, оптимістичніше.

Технологія КМ пропонує детально розроблену систему методів і прийомів, які дозволяють активізувати попередній досвід, наявні знання

учнів. Далі учні мають працювати самостійно, обговорювати матеріал у парах, невеликих групах, розказуючи класу про результати своєї роботи. Роль вчителя у цьому процесі залишається дуже важливою. Він мусить допомогти учням повноцінно засвоїти матеріал, дбати про формування пізнавальної самостійності, не перебирати на себе розв'язання проблем, які неминуче з'являються в школярів у разі самостійного опрацювання матеріалу. „Роби, як ми, роби краще нас” – ось девіз уроків з використанням технології критичного мислення. Створення ситуації успіху, віра в дитину та врахування її індивідуального стилю діяльності впливає на мотивацію навчальної діяльності учнів, які згодом діють за сценарієм „переможця”. А саме: *„Я сьогодні кращий, ніж учора!”* Тільки таким чином можна забезпечити умови для повноцінного розвитку особистості, формування в неї творчого критичного мислення.

Застосування технології розвитку критичного мислення – один із шляхів виховання активної особистості, що може взяти на себе ініціативу і діяти у межах правового поля. Це засіб формування критичного мислення і водночас розвитку творчих здібностей дитини.

Результативність моєї роботи за цією технологією підтверджується тим, що, закінчивши початкову школу, учні:

- не втрачають бажання добре вчитися, вірять у свої сили;
- володіють навичками роботи в парі і групах;
- вміють самостійно працювати ;
- віддають перевагу виконанню творчих робіт ;
- володіють критичним мисленням;
- не бояться висловлювати свою думку.

Оскільки вчитель виступає в ролі організатора всіх видів діяльності учня як компетентний консультант, коуч, помічник, його професійні вміння повинні бути спрямовані не тільки на суто дидактичні аспекти (викладання матеріалу, контроль його засвоєння тощо), а й на системну діагностику

діяльності учнів, їх інтелектуального і творчого розвитку, їх фізичного і морального здоров'я.

Особливо хочеться підкреслити, що для впровадження методичної системи не потрібно жодних додаткових умов, що створюються у школах спеціально для опанування новітніх технологій. Єдина необхідна умова для роботи над цією технологією – це бажання вчителя працювати творчо, по-сучасному, що сприяє досягненню найбільш позитивних результатів складного процесу навчання. Технологія розвитку критичного мислення є однією з інноваційних педагогічних технологій, що відповідає вимогам реформування освіти України, увага переноситься на процес набуття школярами знань, умінь, навичок, життєвого досвіду, які трансформуються в життєві компетентності учнів.

Найбільш поширені стратегії критичного мислення:

1. Стратегія „ Кубування ”.

Кубування є методом навчання, який полегшує розгляд теми з різних її сторін. Слід провести через кубик слово. Це може бути літературний термін, визначення або якась інша назва. Дуже важливо кубування застосовувати до того, що вже добре відомо учням. Його можна використовувати на стадії актуалізації чи рефлексії. Цей підхід передбачає використання кубика із написаними на кожній грані вказівками щодо напрямку мислення або письма.

Наприклад, можливі такі вказівки на гранях куба:

1. Опиши це (колір, форма, розміри).
2. Порівняй це (на що це схоже? від чого це відрізняється?).
3. Підбери асоціації (про що змушує думати? що спадає на думку?).
4. Проаналізуй це (скажіть, яким чином це зроблено? ви це знаєте? ви можете це вигадати?).
5. Як його використати (знайти застосування; яким чином це можна застосувати?).

Запропонувати аргументи „за” або „проти” цього (що в ньому доброго чи поганого? займіть певну позицію, використайте повний діапазон аргументів).

2. Стратегія «Сенкан» .

Сенкан – це форма вільного вірша з п'яти рядків, що синтезує інформацію, яку отримали під час вивчення нового матеріалу. Цей вид роботи використовується як інструмент, щоб спонукати учня до розмірковування над темою. Сенкан - це неримований вірш із 11-12 слів, який складається за такими правилами:

1-ий рядок – тема (іменник, який є темою сенкану);

2-ий рядок – записується два слова, прикметники, які є означеннями теми;

3-ий рядок – дія (3 дієслова), пов'язані з темою;

4-ий рядок – фраза з чотирьох слів, яка виражає ставлення до теми, висловлюється розуміння теми;

5-ий рядок – записується одне слово, іменник – синонім (висновок) до теми.

Учням можна запропонувати формулу діяльності зі складання сенкану.

Тема (іменник).

Опис (два прикметники).

Дія (три дієслова).

Відношення (фраза-чотири слова).

Перефразування змісту (одне слово).

3. Стратегія «Читаємо та запитуємо».

Запитання – це форма мислення, в якій виражена потреба в інформації. Мислення високого рівня – вміння ставити питання по суті. Саме з метою розвитку критичного мислення треба навчити дітей ставити питання, які є своєрідною «потаємною лабораторією процесу пізнання». В.О.Сухомлинський неодноразово підкреслював, що досвідчений учитель

робить усе, щоб у дітей виникли запитання, щоб вони вміли запитувати про те, що їх цікавить. «Добивайтесь того, - радив відомий педагог, щоб учні ваші побачили, відчули незрозуміле – щоб перед ними постало запитання. Якщо вам удалося цього досягти, - маєте половину успіху». Школа повинна вчити дитину не лише відповідати, вона має навчити учня запитувати, оскільки вміння запитувати – це здатність відділяти відоме від невідомого, визначати об'єкт пошуку, це інструмент, за допомогою якого учень пізнає світ. Ефективному формуванню вміння запитувати сприяють вправи на відгадування за допомогою запитань предмета, задуманого вчителем. Вчитель каже: «Відгадайте предмет, який я задумала. Для цього ви повинні поставити мені декілька тонких запитань, які допоможуть вам відгадати цей предмет». Необхідно вчити учнів запитувати про суттєві ознаки предмета, стежити за тим, щоб кожне наступне запитання звужувало рамки пошуку. Вчитель має привертати увагу учнів до тих запитань, які мають пізнавальне значення.

4. Стратегія « Діаграма (кола) Вена».

Діаграма Вена будується на двох або більше великих колах, які частково накладаються одне на одне так, що посередині утворюється спільний простір. Інформація, що стосується кожної проблеми заноситься в окреме коло, а в спільну частину записується інформація, що стосується всіх виділених складових. Дана стратегія може використовуватися на етапі перевірки домашнього завдання, усвідомлення змісту та закріплення. Варто пам'ятати, що важливим етапом роботи залишається синтез: пошук спільної площини для всіх виділених учителем кіл.

Після двохвилинної самостійної роботи груп слід надати кожній групі слово для коментарів або ж можна зробити у класній кімнаті „галерею”, прикріпивши створені групові діаграми на стінах з їх подальшим оглядом. Застосування цього виду роботи допомагає учням глибше зрозуміти зміст

виучуваного матеріалу, суть поняття, віднайти першопричини подій, проаналізувавши факти.

5. Стратегія «Кероване читання або читання з передбаченням».

Після ознайомлення з назвою тексту, його автором ставимо учням питання, які дозволяють зробити припущення, про що саме буде текст (учні можуть висловлюватися, працюючи у парах чи групах). Текст розділяється на частини, і далі читати його учні будуть частинами. Зупинки бажано робити на найбільш цікавих місцях, щоб створити таємничу ситуацію очікування. Після читання це передбачення аналізується. Учні навчаються розуміти текст, робити припущення, міркувати над змістом, порівнювати та оцінювати його. На дошці креслять таблицю і заповнюють її в ході читання. Прочитавши заголовок, учні роблять перше припущення, а вчитель записує його в таблицю. Далі читають першу частину тексту, відповідають на питання: „ Що відбулося? ” Пізніше обговорюють, які припущення були правильними (якщо треба, то зачитують докази з тексту). Можна пропонувати передбачення:

- за прислів'ями;
- за загадками;
- за малюнком;
- за ключовими словами;
- за назвою твору.

6. Стратегія «Знаємо – Хочемо дізнатися – Дізналися».

Метод можна використати для того, щоб структурувати цілий урок. У процесі роботи учнів спочатку вчитель просить подумати над тим, що вони вже знають з теми цього уроку, поставити запитання з цієї теми та знайти відповіді на них.

Теорія навчання наголошує, що активне навчання краще, ніж пасивне. Учні навчаються краще, коли вони:

- пригадують те, що вже знають;

- ставлять запитання;
- підтверджують свої нові знання.

Під час рефлексії учні визначають, що нового дізналися на цьому уроці, на які питання відповіді не одержали, які знання вони хотіли б самостійно знайти в джерелах інформації.

7. Стратегія „Перемішайтеся – Заmrіть – Об’єднайтеся в пари”.

Дана стратегія допомагає вчителю залучити до обговорення чи навчання всіх учнів класу. Вона дає можливість кожному учневі висловити свою думку, поділитися з однокласниками своїми знаннями, повчити один одного.

Вчитель дає завдання, учні вільно ходять по класу, коли чують команду вчителя: „Розійдіться”. Потім вчитель просить учнів зупинитися, об’єднатися в пари і обговорити разом проблему. „Чи замислювалися ви над тим, що таке совість? Допоможіть відповісти на це питання”. Вчитель дає команду і учні починають знову рухатися по класу. Вчитель дає команду „ Заmrіть”, діти тиснуть руку тому, хто стоїть найближче до них, об’єднуються з цим учнем у пару і діляться своїми думками. Через 30 секунд вчитель знову подає сигнал, діти проводять обговорення в нових парах. За цією стратегією учні можуть обговорювати та складати план розв’язання задачі на уроці математики, переказувати текст, розповідати про улюблену тваринку.

8. Проведення дискусій і дебатів.

Досить актуальними на сьогодні методами формування критичного мислення є різні види дискусій і дебатів. Учень повинен вміти дискутувати, брати участь у дебатах, щоб уникнути нав’язування чужої думки. Із метою створення сприятливих умов для дискусій, у процесі яких відбувається розвиток критичного мислення, на обговорення треба виносити питання суперечливого характеру. Питання для дискусій повинні відповідати таким вимогам:

- ✓ інформація, якої стосується диспут, має відповідати рівню знань, отриманих учнями на уроці;

- ✓ питання повинні носити практичний характер і вимагати продуктивного рівня мислення;
- ✓ питання мають бути проблемними;

Щоб дискусія була відвертою й демократичною, необхідно створити в класі атмосферу довіри та взаємоповаги. Учні повинні знати правила ведення дискусії:

- ✓ висловлюватися слід по черзі;
- ✓ не можна перебивати того, хто говорить;
- ✓ критикувати слід ідеї, а не осіб, які їх висловлюють;
- ✓ необхідно поважати всі висловлені думки (позиції);
- ✓ сміятися можна лише над жартами;
- ✓ не можна змінювати тему дискусії.

9. Стратегія „Поміч”.

Дана стратегія дозволяє учневі відстежувати своє розуміння прочитаного. Учнів треба познайомити з маркувальними знаками і запропонувати їм під час читання ставити їх олівцем на полях тексту. Даний прийом вимагає від учнів не пасивного читання, а активного і уважного. Він зобов'язує не просто читати, а вчитуватися в текст, відстежувати власне розуміння в процесі читання тексту або сприйняття будь-якої іншої інформації. На практиці учні просто пропускають те, що не зрозуміють, а в даному випадку маркувальний знак «?» зобов'язує їх бути уважними і відзначати незрозуміле. Цей прийом можна використовувати на будь-яких уроках. Позначки можуть бути такими:

- „V” – це я знаю;
- „+” – нова інформація;
- „-” – суперечить тому, що я знаю;
- „? ” – незрозуміла інформація.

Потім діти заповнюють таблицю, коротко записавши до неї виділені на першому етапі положення. Таким чином, кожний учень виокремлює інформацію, яку він знав до уроку, отримав на уроці, яка для нього є

незрозумілою. Школярі навчаються читати вдумливо, виділяючи ключові знання, класифікувати отриману інформацію, формулювати своїми словами думки автора, побачити, що кожний сприймає одну й ту саму інформацію по-різному.

Технологія розвитку критичного мислення допомагає готувати дітей нового покоління, які вміють розмірковувати, спілкуватися, чути та слухати інших. Практичне використання вправ з розвитку критичного мислення в початковій школі забезпечує такі позитивні зміни в учнів:

- ✓ підвищується інтерес до навчання, учні проявляють активність під час навчання;
- ✓ виникає прагнення краще осмислити отриману інформацію, замість звичайного задоволення поверхневими поясненнями;
- ✓ відбуваються позитивні зміни у критичному ставленні до своєї діяльності;
- ✓ виробляється прагнення критично оцінити інформацію, дії однокласників;
- ✓ розвивається пошукова спрямованість мислення;
- ✓ зникає боязнь зробити помилку;
- ✓ посилюється бажання уважно прислухатися до однокласників, спільно шукати шляхи вирішення навчальних проблем.

Отже, перед НУШ постає завдання виховати людину незалежну, вільну, здатну самостійно осмислювати явища навколишньої дійсності, відстоювати свою власну думку перед будь-ким і будь-де. Допоможе вчителю в розв'язанні даного завдання технологія розвитку в учнів критичного мислення. Цілком зрозуміло, що підвалини цих якостей повинні закладатися в початковій школі з перших років навчання дітей, а потім продовжують розвиватися у середній школі та у вищому навчальному закладі.

3.5. МЕТОД LAPBOOK: ЯСКРАВО, ТВОРЧО, ПІЗНАВАЛЬНО

Добірка корисних матеріалів щодо створення та використання інтерактивних саморобних книжечок під час навчання. Освітній метод особливо актуальний в умовах запровадження НУШу.

Пам'ятаєте, як у дитинстві вели щоденник для друзів? Мабуть, такий зошит був у кожного – яскравий, з безліччю різнокольорових наліпок, написи різнобарвними шрифтами. За його оформленням можна було проводити години, і заповнювався він з особливою старанністю.

В цьому різнобарвному зошиті були питання та завдання для друзів, які треба було виконати, серед них залишити подарунок та зробити сюрприз. Для цього формувалися спеціальні паперові конвертики з відповідними підписами. В них могли бути наліпки, іграшки Kinder, загини з написами – усілякі різноманітні забавки. Погодьтеся, це було надзвичайно захопливо!

Якщо для багатьох з нас це було лише забавкою, то в американських школах такі зошити широко використовують у освітньому процесі. Навчальний прийом навіть має спеціальну назву – Lapbook.

Що таке Lapbook

Лепбук (з англ. lap – коліно, book – книга) – це саморобна інтерактивна папка чи зошит, в які збираються і яскраво оформлюються різноманітні пізнавальні матеріали з певної теми вивчення. Лепбук обов'язково має різні за розміром кишеньки, вставки, рухливі деталі, віконця, міні-книжечки тощо з цікавою інформацією щодо предмету вивчення. Лепбуки можуть створюватись сумісно з педагогом, індивідуально чи групою учнів. В останньому випадку вчитель має чітко розподілити завдання між школярами.

Головна перевага лепбука в тому, що він створюється власноруч і оформлюється за власним смаком. Це дозволяє структурувати інформацію, активно долучатися до навчального процесу і проявляти творчі здібності школярів. Завдяки цьому процес пізнання стає дійсно захопливим!

Навіщо потрібен Lapbook

Використання лепбуків у навчальному процесі особливо актуальне в умовах впровадження Нової української школи. Такий метод дозволяє здійснювати навчання у ігровій формі і має наступні переваги:

Учень має можливість по своєму бажанню організувати інформацію з теми, що вивчається і краще зрозуміти і запам'ятати матеріал. Це особливо допомагає у навчанні дітям-візуалам.

При необхідності можна повторити вивчене у будь-який зручний час. Просто відкрити лепбук і переглянути зроблену своїми ж руками книжку.

Такий спосіб навчання дозволяє напрацьовувати навичку самостійного збору, відокремлення та систематизації інформації. Таке вміння особливо важливе для людей сучасного інформаційного суспільства.

Якщо лепбук виконується сумісно у групі, такий метод навчання сприяє розвитку комунікаційних навичок, командної взаємодії тощо.

Як зробити Lapbook власноруч

Для цього знадобляться такі матеріали:

- аркуші картону (для заготовки основи);
- папір (білий, кольоровий, для квілінгу, розмальовки тощо);
- олівці, кольорові ручки, маркери для підписів та розфарбовування;
- ножниці (звичайні та фігурні);
- клей ПВА, скотч, степлер;
- декоративні елементи (наліпки, світлини, малюнки тощо).

Етапи створення саморобки:

1. **Вибір теми.** Тематика лепбуку може бути як загальною, так і вузькою: присвячена певним визначним подіям, літературному твору, темі тижня тощо. На уроках географії можна зробити лепбук на тему «Епоха Великих географічних відкриттів» або присвятити окремому мандрівникові, наприклад, Марко Поло тощо.

2. Складання плану. Перед тим, як переходити до створення проекту, треба попередньо спланувати що саме має бути у лепбуці. Адже це не просто книжка з малюнками. Її зміст повинен творчо розкривати тему.

3. Створення макету. Аби зміст майбутнього лепбуку був чітко розкладений по полицях, в якому порядку і де саме будуть розміщені складові проекту.

4. Підготовка складових. Чим більше складових саморобки, тим вона цікавіша. Так, для матеріалів можна заготовити спеціальні фігурні конвертики, 3D-листівки, пазли, кишеньки-книжечки чи гармошки, висувні чи обертаючі деталі, дверцята чи віконечка, блокнотики з чистими аркушами для приміток тощо.

5. Поєднання основи та складових. Створити ідею – половина діла, адже кінцевий результат залежить не тільки від якості підбраного матеріалу, а й від охайності оформлення. Тому при створенні лепбуку треба докласти зусиль, щоб намалювати та приклеїти всі складові акуратно.

Як показує практика зарубіжних шкіл, лепбукінг – ефективний освітній метод, який дозволяє розвивати різносторонню творчу особистість. Адже не дарма його широко використовують в навчальних закладах Італії, Франції, США, Великої Британії тощо.

3.6. СТОРІТЕЛЛІНГ (STORYTELLING) У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

“Словесна творчість – це могутній засіб розумового розвитку людини, перед якою відкривається світ...”

В. Сухомлинський

Сторітеллінг (англ. Storytelling, «розповідання історій») – це мистецтво захоплюючої розповіді. Ця методика була розроблена та успішно випробувана на особистому досвіді Девідом Армстронгом, головою міжнародної компанії Armstrong International.

Сторітеллінг – технологія створення історії та передачі за її допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача.

У перекладі з англійської story означає історія, а telling – розповідати. Отже, сторітеллінг – це розповідь історій.

Мова – це складний психологічний процес, який неможливо оцінювати, розвивати окремо від мислення або сприймання. Розповідь історій – процес емоційний, захоплюючий, який добре запам'ятовується. Отже, сторітеллінг як вигадка казок, історій добре підходить для формування усного мовлення учнів.

Сторітеллінгом зацікавлені і педагоги, і психологи у всьому світі, оскільки пояснення матеріалу у формі розповіді історій розвиває в учнів уяву, логіку та підвищує рівень культурної освіти. Історії дозволяють розповісти про те, як приймаються рішення та будуються стосунки. Через обмін історіями, вибудовуючи емоційні зв'язки, учні та вчителі створюють правильні й більш якісні взаємостосунки.

Основні функції сторітеллінгу:

1. **Мотиваційна.** Це спосіб переконання учнів, який дає змогу надихнути їх на прояв ініціативи в навчальному процесі.
2. **Об'єднуюча.** Історії є інструментом розвитку дружніх, колективних міжособистісних стосунків у класі, групі.
3. **Комунікативна.** Історії здатні підвищити ефективність спілкування на різних рівнях.
4. **Інструмент впливу.** Дозволяє не директивно впливати на учнів та формувати в них суспільно корисні переконання.
5. **Утилітарна.** Один із найпростіших способів донести до інших зміст завдання або проекту.

Види сторітеллінгу:

- **Культурний** – розповідає про цінності, моральність та вірування.

– **Соціальний** – розповідь людей один про одного (можна розповідати дітям історії з життя відомих людей, що може стати для них прикладом для побудови свого життя).

– **Міфи, легенди** – вони відображають культуру й нагадують нам, чого в житті слід уникати аби бути щасливим.

– **Jump story** – всі люблять слухати історії про містичних істот, коли неочікуваний кінець змушує підстрибнути на стільці від страху. Такі історії допомагають подолати власні страхи.

– **Сімейний** – сімейні легенди зберігають історію наших пращурів. Ці історії передаються з покоління в покоління та мають повчальний характер.

– **Дружній** – ці історії об'єднують друзів, оскільки вони згадують про певний досвід, який вони пережили разом.

– **Особистий** – особисті історії розповідають про власний досвід та переживання. Це важливий вид сторітеллінгу, оскільки подібні історії допомагають зрозуміти себе, і почати розвиватися.

Сторітеллінг – це творча розповідь. На відміну від фактичної розповіді (переказу, опису по пам'яті), яка ґрунтується на роботі сприймання, пам'яті, відтворювальної уяви, в основі творчих розповідей лежить робота творчої уяви. Обов'язковими компонентами такої розповіді мають бути самостійно створені дитиною нові образи, ситуації, дії. При цьому учні використовують свій набутий досвід, знання, але по-новому комбінують їх.

Жив – був Сторітеллінг. Він був невеличкого зросту, тендітної статури, і більш за все любив розповідати історії. Всі історії, які він озвучував, траплялися з ним або його друзями, з предметами, які його оточували, з тваринами і рослинами, які він бачив щодня. Інколи він розповідав історії про те, що прочитав в енциклопедіях чи словниках. А інколи його історії були подібні статтям підручників, але, звичайно, більш захоплюючі. Коли Сторітеллінг розповідав історію, то виглядав вище, масивніше. Його голос заворожував слухачів, і вони ніколи не йшли, не

дослухавши до кінця. Всі історії були не тільки цікавими, а й повчальними. Але те, що вони чомусь вчать, люди здогадувалися пізніше. Так би і жив Сторітеллінг далі тихо й спокійно, але раптом він став відомим. Люди почали переказувати його оповідки, користуватися його прийомами, намагалися вчити закони створення та оповідання історій. Сторітеллінгу ставало сумно, бо люди почали називати Історією звичайну неемоційну та безсюжетну Розповідь, дивний Опис чи чітке Визначення; в історію не брали Інтригу й Метафору, історія деколи ставала Маніпуляцією. І тоді Сторітеллінг вирішив написати поради про написання історій, які ми вам і пропонуємо прочитати.

Чому сторітеллінг можна використовувати на уроках в початковій школі?

1. Діти люблять слухати історії більше, ніж доповіді, описи чи визначення, тому що вони легше сприймаються (зادіяна не лише раціональна сторона сприйняття інформації, а й образна). Отже, реалізується принцип доступності навчання.

2. Історія впливає на почуття дитини, а це підвищує рівень концентрації уваги. Тому всі уважно слухають навчальний матеріал, сприймають його, а потім з легкістю можуть відтворити. Тому реалізуються принципи міцності знань та емоційності навчання.

3. Історія динамічна. Сучасні діти з кліповим мисленням краще сприйматимуть історію, ніж текст іншого виду.

4. В історії є герой, який змінюється. Ці зміни відбуваються в процесі боротьби, наполегливої праці, виконання складних завдань тощо. Молодші школярі вчаться тому, що можна подолати труднощі. А якщо діти ще будуть «включені» в історію... вони навчаться бути наполегливими. Отже, реалізується принцип активності й самостійності.

5. Будь-яка історія для дітей розповідається із використанням малюнків, відео, презентацій. Отже, реалізується принцип наочності.

Технологію сторітеллінг можна застосовувати на різних етапах уроку та на уроках різних типів.

Написання власної історії, застосовуючи технологію сторітеллінг.

– Запропонуйте скласти історію про себе, або оточуючих.

– Написання історії про себе – це гарний привід описати свої вчинки та почуття, проаналізувати власні дії, оцінити наслідки, зробити висновки на майбутнє.

– Не вимагайте від учнів одразу чіткої структури та граматично правильних висловлювань.

– Нехай дитина напише історію так, як вона розповідає її вголос.

Як створити справжню історію для уроку?

Потрібно виконати 7 кроків.

1. Визначте тему і мету уроку, в залежності від цього подумайте, яка історія можлива на ньому.

2. Придумайте ряд подій, які трапляться (сюжет), та як вони висвітлять навчальний матеріал.

3. Визначтесь з героєм історії. Придумайте йому ім'я, зовнішність, звички, риси характеру, як він буде діяти в тих обставинах, що ви створили для нього.

4. Придумайте *інтригу*, пастку. Чим несподіванішим буде сюжетний поворот, тим краще.

5. Доберіть потрібні *метафори* (особливо для опису стану головного героя чи процесу, який описується). Запишіть оновлений варіант історії.

6. Напишіть перший варіант історії.

Експозиція. Жив був _____.

Де? Коли? Скільки часу? З ким?

Зав'язка. Одного разу _____.

Що раптом трапилося? Приїхав друг, налетіла буря, впав стілець, прийшла звістка тощо.

Розвиток подій. _____.

Перерахуйте всі події, які будуть описані. Подумайте, які емоції мають у цей час відчувати слухачі. Напишіть, як змінювався герой впродовж історії.

Кульмінація. _____.

Напишіть, яка подія стала «вирішальною» для героя.

Розв'язка. _____.

Напишіть, чим все завершилося. Як змінився герой, що він зрозумів, що буде робити далі?

Висновок. _____.

Чому нас вчить ця історія? Мораль, теорія, визначення тощо.

7. Запишіть оновлений варіант історії.

8. Прочитайте історію, внесіть остаточні правки, виправте помилки, доповніть малюнками, фото та опублікуйте чи запишіть історію.

Навчити учнів створювати власні тексти – нелегка, клопітка й наполеглива робота, яка передбачає сумісну творчу співпрацю педагога й школяра. Реалізація такої педагогічної співпраці відбувається, безумовно, переважно в межах уроках української мови, читання. Але елементи сторітеллінгу можна застосовувати й на інших уроках: основи здоров'я, природознавство, математиці, трудовому навчанні, у виховній роботі.

3.7. РЕФЛЕКСІЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ:

ЩО ЦЕ, ДЛЯ ЧОГО, КОЛИ І ЯК?

Рефлексія в навчальному процесі – це що насправді? Яким чином використовувати? Проаналізувавши безліч розробок уроків педагогів з усіх куточків України, маю сказати, що не всі педагоги не приділяють належної уваги цьому етапу уроку. Ні, не те щоб вони не знали про нього, але не використовують на повну потужність. Начебто є в плані уроку такий етап, але ж... вчитель обмежується питаннями: «Діти, вам сподобався урок?», «Ви все зрозуміли?», а всі дружно відповідають: «Так! Так!» і чимдуж

поспішають з уроку. Ну звичайно, а що вони мали б сказати? Така рефлексія!

Що таке рефлексія і для чого?

Рефлексія (лат. reflexus – відображений та reflexio — «повертаюся назад») – метод самоаналізу знань і вчинків, їх значень та меж. Є й визначення, що педагогічна рефлексія — наслідок взаємодії вчителя з учнем, який полягає у зворотньому зв'язку від учня після засвоєння масиву поданої вчителем інформації.

Аналізуючи визначення ми маємо розуміти для чого в нашому плані відображено цей етап. Це своєрідний моніторинг на уроці або ж занятті (а важливо використовувати рефлексію й з дошкільнятами), де педагог може і має побачити чи кожна дитина винесла з уроку певні знання, результати, сподівання, а також вміння учнів оцінювати себе й роботу інших.

Насправді, рефлексія допомагає педагогу побачити в «живому» режимі навчальний процес і дізнатися одразу, що дітям було зрозуміле, а що залишилося на доопрацювання, тобто, «тримати руку на пульсі». Рефлексія дає можливість навчити не лише сам предмет, а, що важливіше, навчити дітей вчитися. Рефлексія допомагає не тільки усвідомити пройдений шлях, а й вибудувати логічний ланцюжок, систематизувати отриманий досвід, порівняти свої успіхи з успіхами інших учнів.

Коли і як проводити?

Існує кілька класифікацій рефлексії як етапу уроку. Знаючи класифікацію, вчителю зручніше варіювати і комбінувати прийоми, включаючи рефлексію в план уроку.

I. Емоційна (рефлексія настрою):

Це рефлексія з категорії «сподобалося / не сподобалося», «цікаво / нудно», «було весело / сумно» і допомагає вчителю оцінити загальний настрій класу. Чим більше позитиву, тим краще зрозуміла тема. І навпаки, якщо умовних «похмурих смайликів» буде більше, значить, урок здався

нудним, важким, виникли складнощі із сприйняттям теми. Погодьтеся, нам буває нудно і сумно, коли ми чогось не розуміємо.

Рефлексію настрою і емоційності легко проводити навіть з першокласниками. Варіантів маса: роздаткові картки зі смайликами або знаковими картинками, показ великого пальця (вгору / вниз), підняття рук, сигнальні картки тощо. Зручніше проводити по завершенні чергового етапу уроку: після пояснення нової теми, після етапу закріплення теми.

II. За змістом: символічна, усна і письмова.

Символічна – коли учень просто виставляє оцінку за допомогою символів (карток, жетонів, жестів тощо). Усна передбачає вміння дитини зв'язно висловлювати свої думки і описувати свої емоції. Письмова – найскладніша і займає найбільше часу, доречна на завершальному етапі вивчення цілого розділу навчального матеріалу або великої теми.

Цей тип рефлексії зручніше проводити в кінці уроку або на етапі підбиття підсумків. Він дає можливість дітям усвідомити зміст пройденого, оцінити ефективність власної роботи на уроці.

На початку уроку емоційну рефлексію проводять заради встановлення контакту з класом. Можна поставити музику (підібравши мотив, узгоджується з темою), процитувати класика, зачитати емоційний вірш. Після обов'язково слід запитати 3-4 учнів: «Що ти відчуваєш зараз? Який настрій у тебе?». По-перше, учні (навіть найменші) звикають оцінювати свій стан, свої емоції, по-друге, вчать аргументувати свою точку зору. Крім того, така рефлексія допоможе учням налаштуватися на сприйняття теми.

III. За формою діяльності:

Колективна, групова, фронтальна, індивідуальна – саме в такому порядку зручніше привчати дітей до даного виду роботи. Спочатку – всім класом, потім – в окремих групах, потім – вибірково опитувати учнів. Це підготує учнів до самостійної роботи над темою і над собою.

Даний вид рефлексії зручніше застосовувати при перевірці домашніх завдань, на етапі закріплення матеріалу, при захисті проектів. Він допомагає

учням осмислити види і способи роботи, проаналізувати свою активність і, звичайно, виявити прогалини.

Приклади організації роботи:

БЛОК ЗАПИТАНЬ

Запропонуйте дітям хмару “тегів”, які необхідно доповнити. Наприклад, на інтерактивній дошці можна вивести слайд, де вказані варіанти:

я вже знаю ...
було важко ...
я розумію, що...
я вмію...
я можу...
було цікаво дізнатися, що ...
мене здивувало ...
мені захотілося ... тощо

Кожен учень вибирає по 1-2 пропозиції і закінчує їх. Проводити таку рефлексію можна усно, а можна і письмово (на листочках або прямо в зошиті).

ГРАФІЧНА

На дошці таблиця зі знаками. У таблиці наведено мету уроку (можна записати самому вчителю (для учнів молодших класів), зі старшими можна ставити цілі спільно). В кінці уроку учні плюсують навпроти кожної цілі і в тій графі, яку вони вважають більш прийнятною.

ДРАБИНКА УСПІХУ

Кожна ступінь – один з видів роботи. Чим більше завдань виконано, тим вище піднімається намальований чоловічок.

ДЕРЕВО УСПІХУ

Кожен листочок має свій певний колір: зелений – все зробив правильно, жовтий – зустрілися труднощі, червоний – багато помилок. Кожен учень наряджає своє дерево відповідними листочками. Подібним же

чином можна наряджати ялинку іграшками, прикрашати галявину квітами і т.д.

АНКЕТА “ТРИ М”

Учням пропонується назвати три моменти, які у них вийшли добре в процесі уроку, і запропонувати одну дію, яке поліпшить їх роботу на наступному уроці.

АКРОВІРШ

Наприклад, дайте на уроці природознавства складіть разом вірш до слова СОНЦЕ:

Сьогодні рано вранці
Обвіяний весною
Нарешті він прокинувся
Цар-пролісок крізь сніг
Егеж, весна настала!..

СЕНКАН

Ось приклад з уроку української літератури за темою “Три зозулі з поклоном”

Вимоги до написання сенкану такі: 1-й рядок – один іменник; 2-й рядок – два прикметники; 3-й рядок – три дієслова; 4-й рядок – чотири слова, що виражають ставлення або власні почуття; 5-й рядок – одне слово – синонім до першого. Зверніть увагу перший і п’ятий рядок є словами синонімами.

Любов
Загадкова, вічна
Не згасне, окрилює, тримає
Щастя пережите стан справжнього
Кохання

ФРАЗЕОЛОГІЗМ АБО ПРИСЛІВ’Я

Підберіть вираз, відповідний вашому сприйняттю уроку: чув краєм вуха, ворухив мізками, рахував ворон, натхненно слухав і т.д.

ПОТЯГ

Кожен вагончик відповідає певним завданням. Наприклад, ви плануєте провести етап закріплення, що складається з трьох міні-ігор і одного творчого завдання. У вас – 4 вагончика. Запропонуйте своїм учням посадити чоловічків (тварин, вантажі) в той вагончик, завдання якого виповнилося легко, швидко і правильно.

ЗНАКИ

Доречно на уроках першокласників. Попросіть учнів обвести / підкреслити найгарніше написану букву, слово, цифру.

Використовуйте обрані прийоми рефлексії постійно, щоб діти могли звикнути до такої роботи. Інакше створення того ж сенкану перетвориться на каторжні роботи, а не позитивне і ефектне завершення теми. Бажано адаптувати форму проведення під вік дітей.

РОЗДІЛ 4. На допомогу вчителю Нової української школи

4.1. Кольорова методика читання



*(авторська розробка Оксани В'ячеславівни Косар,
вчителя початкових класів ЗОШ №6 Чернівецької міської ради)*

Ні для кого не секрет, що діти віддають перевагу всьому кольоровому, що вони цікавляться читанням, але часто сам процес навчання буває для них утомливим. Також сучасні діти любителі швидких маніпуляцій з дрібними предметами чи ігор на планшеті. Тому їх навчання читанню має бути таким же - захоплюючим і цікавим.

Кольорове асоціювання допоможе навчитися читати завдяки дитячому інтересу та власним зусиллям. Роль учителя лише допомагати дитині. Суть методики дуже зрозуміла. Малюнок, фотографія, піктограма – дозволяють учням здогадатися, яке слово у цей час читають. Та процес не зводиться до сухого складання карток за аналогією. Це можна спостерігати на відео, до якого вас відведе код.



Та все ж існують декілька умов, виконання яких забезпечить дитину почуттям комфорту під час наступних занять, а ступінь самостійності – зросте.

Перша умова – дитина має бачити зображення слова, яке буде читати.

Друга умова – слова, які дитина читає в цей день, об'єднані темою (пори року, родина, квіти тощо). Згодом це має бути група слів, що

починаються однаковим звуком. Так, щоб пізніше дитина змогла читати самостійно, щоразу педагог ознайомлюватиме учня/ученицю із новим звуком, обираючи нову групу слів, які починаються однаковою літерою.

Третя умова - слово записане в трьох позиціях:

I - **ціле слово** (частіше червоного кольору, або ж того, з яким асоціюється це слово: зима - синього, мандарин - помаранчевого. Ще один варіант – ціле слово може бути надруковане чи написане маркером того забарвлення, яке приємне дитині).



II - **слово, поділене на склади для переносу** – забарвлене зеленим кольором.



III - це ж слово - **розрізане на прямокутники з окремими літерами**.



В основу методики також лягає традиційний фонематичний аналіз і синтез, завдяки яким зі слова виокремлюються певні звуки або, навпаки, певні мовні звуки поєднуються у слова, лише зображуються вони не значками, а одразу літерами.



Зупинимося детальніше на значенні колористики літер. Усі літери на позначення голосних звуків зображуються червоним кольором (а, о, у, е, и, і та я, ю, є у необхідних випадках). Усі букви на позначення твердих приголосних зображуються яскраво-синім кольором - вони складають суттєву більшість. Якщо вони позначають м'якість приголосних – блакитним, разом з ними літера й, яка завжди позначає м'який приголосний звук. Є ще декілька важливих випадків – йотовані я, ю, є після голосних та на початку слова та завжди і - зливаються з двох звуків й та голосного, а ми знаємо, що при розмішуванні червоної і блакитної фарби отримуємо бузковий колір. Саме тому зображуємо ці літери відповідно. Літера ь взагалі не позначає звуків, її роль м'якшити попередні приголосні, тому вона дуже блідна, майже не помітна, але не менш важлива літера, вона розмішує синю фарбу в блакитну (сталь, кінь). Літера щ, утворюється із двох приголосних звуків ш+ч, тому вона така темно-синя, немов би фарбували двічі. Також важливо зображувати разом дж, дз, дз, оскільки це пари літер, що позначають один звук.

План роботи:

1. Учитель видає дитині конверт, у якому слова у трьох позиціях на розрізаних картках та зображення до нього. Учень/учениця виймають вміст конверту, розкладають його на парті.

2. Далі учитель працює з учнем/ученицею усно над тим, що зображено на малюнку чи фотографії. Або просто дає можливість розглянути картинку, здогадатись, яке слово буде записане далі.

3. Наступним на столі викладається ціле слово.

4. Після цього вчитель просить дитину взяти розрізані картки, на яких є буквосполучення зеленого кольору, підставити їх під цілим словом так, щоб утворилось також ціле. Його учитель може прочитати плавними складами.

5. А тепер варто скласти те ж слово, але з окремих кольорових букв. Для початку дитина орієнтується на першу літеру, наприклад **м** –мандарин. Інші літери підставляються за зразком слова, що вище, промовляються звуки. (Коли дитина буде готова сприйняти - пояснити, що кожна із цих літер зображує мовні звуки, тому має різне забарвлення). Далі педагог пропонує скласти інше слово, з іншого конверту. Спостерігає, допомагає, коли це потрібно.

Для зручності можна користуватися карткою – де є українська абетка, на ній дослідити звукове значення зображених літер.



Розмір карточок з літерами визначається потребою: для роботи за столиком - це невеликі картки, приблизно 2 х 3 см, для роботи на дошці – більші 4 х 5 см. Можливі варіанти матеріалів – папір чи картон, на яких

літери зображені маркерами або фарбами, видрукувані на папері, а потім ламіновані, зліплені із солоного тіста, а потім пофарбовані у відповідні кольори. Літери можуть бути навіть з кольорового піску чи паперу. Усе це за можливостями і творчістю педагога, батьків-помічників. Для зручності підготовки матеріалів до уроку, учителям варто мати касу кольорових літер - статичну із набором літер потрібних кольорів. Більшість букв мають декілька копій, а також розмірів: на позначення великої літери для власних назв та маленьких для загальних іменників чи слів з інших частин мови. Необхідні конверти, щоб до заняття скласти у них слова у трьох позиціях і картинки чи фотографії, що допомагатимуть дитині інтуїтивно розуміти, яке слово читає.



в е с н а

літо

зима

літо

зи ма

літо

з и м а

осінь

весна

о с і н ь

ве сна

о с і н ь

Слова, зображені згідно всіх орфографічних правил – не збивають дитину з пантелику, а готують до грамотного письма чи уміння друкувати на клавіатурі. У дітей спостерігається повільне, а пізніше швидке плавне читання, чітке розуміння прочитаного навіть у найповільнішому варіанті.



Нижче є посилання на хмарне середовище для перегляду декількох наборів та можливості друку слів за різними темами.

<https://drive.google.com/open?id=1B-tK3mNDTB0-Rn1rspIHkQWZ8KpGdL>



Дана методика спрямована на індивідуальну, парну або групову роботу учнів. Існує лише декілька можливостей фронтальної роботи класу. Це міркування щодо орфограми. Коли учитель на дошці виставляє слово з кольорових літер, пропускаючи наприклад ненаголошений **е** або **и**, даючи змогу учням міркувати над вибором потрібної літери. Або у словах з апострофом дає можливість вибору **я** чи **я** тощо. Також можна здійснювати синхронізацію читання і письма: складаючи на дошці слова з друкованих кольорових літер і з наступним його записом нижче писаними літерами. Аналогічну роботу можуть виконувати учні за письмовими столами у парі чи індивідуально, відпрацьовуючи граматичне правило практично.

Вище наведені практичні вправлення обмежуються якісною роботою щодо читання окремих слів, розумінням значення прочитаного, стимулюють учнів правильно писати, можуть бути використані для словникової роботи.



4.2. РОЗРОБКИ РАНКОВИХ ЗУСТРІЧЕЙ

Ранкова зустріч

(тема тижня «Спорт»)

*(авторська розробка Оксани Орестівни Віщак,
вчителя початкових класів ЗОШ №28 Чернівецької міської ради)*

1.Привітання

Привітання розпочинає вчитель:

- Доброго ранку. Марійко. Я рада, що ти з нами.

Діти продовжують процес привітання по колу. Вчитель пропонує кожній дитині відрекомендувати особу, що сидить поруч.

Наприклад, Софійка любить малювати.

2.Групове заняття. Гра «Хто швидше?»

- Вчитель розподіляє на команди (3-4) з рівною кількістю гравців, присвоюючи кожному гравцю порядковий номер. Ведучий називає номер у довільному порядку і дію, яку слід виконати (наприклад, гравці під №3 мають 5 разів присісти; гравці під №1 постояти на одній нозі і т.д.). Перемагає команда, яка швидко і найбільш якісно виконує завдання.
- Після оголошення переможця обговорити з учнями результати гри і емоції, які пережили. (Діти сигналізують в «Екрані емоцій»)

3. Обмін інформацією

Вчитель виносить питання для обговорення:

- Що таке спорт?
- Хто такий спортсмен?

(Якщо в класі є батьки дотичні до спорту, вони беруть участь в обміні інформацією.)

4. Щоденні новини

Помічник вчителя (дитина тижня) заповнює таблицю:

1.Дата

2.Назва тижня

3.Погода сьогодні

4.Кількість присутніх

Учитель доповнює «новини дня».

Ранкова зустріч

(тема тижня «Спорт»)

*(авторська розробка Оксани Орестівни Віщак,
вчителя початкових класів ЗОШ №28 Чернівецької міської ради)*

1. Привітання.

- Привітання розпочинає вчитель.

«Хай-файв» (вітання, під час якого одна дитина плескає піднятою долонею в долоню іншої дитини).

2. Групове заняття. Гра –пантоміма «Замри»

- Вчитель розподіляє дітей на команди довільним способом. Команди отримують номер (1-5). Ведучий підходить до команди і разом з ними демонструє вид спорту, інші – відгадують.
- «Хвилинка тиші».

Діти налаштовуються на роботу.

3. Обмін інформацією.

Вчитель просить пригадати дітей хто такий вболівальник, чи є вони вболівальниками будь-якої команди (чи спортсмена) .

(В обговоренні беруть участь батьки-вболівальники).

4. Щоденні новини.

Помічник вчителя (дитина тижня) заповнює таблицю:

- 1.Дата
- 2.Назва тижня
- 3.Погода сьогодні
- 4.Кількість присутніх

Учитель доповнює «новини дня». Вчитель повідомляє:

- ❖ Ближче знайомимось з –
- ❖ Нас чекає –
- ❖ Особливі новини –

TIME – GAMES (Час-ігри)

(Пристінська М.)

Гра – це діяльність із розважальною чи навчальною метою. Відрізняється від роботи тим, що не ставить перед собою корисної практичної мети, і від мистецтва тим, що не створює художніх цінностей, хоча межі між цими видами діяльності розмиті.

Ігри –«криголами», або Знайомимось граючись

«Скребл з іменами»

Кількість дітей: 10 – 35 осіб.

Орієнтований час: 3-10 хвилин.

Обладнання: аркуш паперу, фломастери.

Інструкція: У центрі аркуша ватману ведучий пише друкованими літерами своє ім'я. Потім усі діти почергово свої імена по горизонталі і по вертикалі на зразок кросворда – так, щоб вони поєднувались через спільні літери. Після цього аркуш ватману можна прикріпити на стіну чи на дошку.

«Два береги»

Кількість дітей: 10 – 35 осіб.

Орієнтований час: 3-10 хвилин.

Матеріали: крейда

Інструкція: На підлозі креслять дві лінії – одну навпроти одної. Діти поділяються довільно вздовж ліній. Ведучий стає між лініями та називає якісь характеристики, наприклад: «Нехай праворуч стануть ті, хто любить співати, а ліворуч – ті, хто любить танцювати».*(Варіанти: навчальні предмети, смакові уподобання тощо.)* Учасники повинні швидко перебігати на ту лінію, яка їм підходить ні та, ні інша – зупиняються в центрі. Гра повторюється кілька разів.

«Привіт-привіт»

Кількість дітей: 5 – 30 осіб.

Орієнтований час: 1 – 3 хв.

Інструкція: Кожен учень повинен за певний час(1-3 хв.) встигнути привітатися за руку з максимальною кількістю людей. Обов'язково звернути увагу на те, що руку потрібно тиснути доброзичливо , дивлячись людині в очі.

«Реклама для друга»

Кількість дітей: 5 – 30 осіб.

Орієнтований час: 1 – 3 хв.

Інструкція: Діти об'єднуються в пари. Протягом 5 хв пари дізнаються кращі якості одне одного. Потім усі сідають у коло, кожна пара повинна якнайкраще представити свого партнера, зробити йому рекламу перед усією групою.

«Ігри для роботи в групах « Щоб на уроці було цікаво »»

«Ситуації та емоції »

Кількість дітей: 10 – 30 осіб.

Орієнтований час: 5 – 10 хв.

Інструкція: Діти стоять у колі.

Учитель: Зараз ми ходимо по кімнаті. І той, чие ім'я я назву, повинен запропонувати продовження ситуації, яку я розповідатиму. Я починаю: « Ми йдемо до чарівного лісу...»

Далі через кожні 20- 30 с учитель називає ім'я наступного учасника.

«Журналіст»

Кількість дітей: 10 – 35 осіб.

Орієнтований час: 5 – 10 хв.

Інструкція: Учні об'єднуються в пари. Вони отримують завдання: придумати 2 – 3 запитання до заданого тексту, статті тощо та поставити їх своєму напарнику. За бажанням чи в разі потреби можуть помінятися місцями.

«Твоя думка важлива»

Кількість дітей: 10 – 35 осіб.

Орієнтований час: 15 – 20 хв.

Обладнання: приладдя для письма.

Інструкція: Учитель демонструє дітям записні на дошці 4 – 5 незакінчених речень. Наприклад: «Я дізнався(лась), що ...»; «Мене здивувало, що ...»; «Мені сподобалось, що...»; «Можливо, було б краще якби...» тощо. Кожен учасник повинен записати (чи висловити) свої відповіді. Якщо є час, то корисно, щоб кожен учень поділився своїми враженнями.

«Ігри – енерджайзери для відпочинку»

«Кенгуру»

Кількість дітей: 10 – 20 осіб.

Орієнтований час: 5 – 10 хв.

Інструкція: Діти об'єднуються в пари. Вони притуляються одне до одного спинами і переплітають руки в ліктях. Потім кожен називає своє улюблене число від 1 до 10. Названі числа додаються, і діти разом підстрибують, не відпускаючи рук, стільки разів, скільки вийшло в сумі.

«Унікальність»

Кількість дітей: 10 – 40 осіб.

Орієнтований час: 5 – 10 хв.

Інструкція: Діти по черзі рухаються по діагоналі через кімнату своїм унікальним способом.